

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

Vəliyev Fəriz Azad oğlu

(MAGİSTRANTIN A.S.A)

**“Azərbaycan regionlarında sənaye
məhəllələrinin təşkili istiqamətləri”
mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı: 060405 Sənayenin təşkili və idarə edilməsi

İxtisaslaşma: Müəssisənin iqtisadiyyatı

Elmi rəhbər

dos., i.ü.f.d.. S.M.Məmmədov

Kafedra müdiri:

Magistr proqramının rəhbəri

dos., i.e.n. A.S. Mehtiyev

dos., i.e.n. Ə.V.Hacıyev

BAKİ -2018

MÜNDƏRİCAT

	<u>Səh.</u>
GİRİŞ	3
I FƏSİL. SƏNAYE MƏHƏLLƏLƏRİNİN YARADILMASI VƏ FƏALİYYƏTİNİN NƏZƏRİ –METODOLOJİ ƏSASLARI	8
1.1.Sənaye məhəllələri, onların mahiyyəti, yaranma xüsusiyyətləri və təsnifatlaşdırılması	8
1.2. Regionlarda sənaye məhəllələrinin fəaliyyətinin əsas istiqamətləri və qarşılıqlı əlaqələri	15
1.3. Azərbaycanda sənaye zonalarının yaradılması üzrə xarici ölkələrin təcrübəsinin tətbiqi	19
FƏSİL II. AZƏRBAYCANDA SƏNAYE MƏHƏLLƏLƏRİNİN TƏŞƏKKÜLÜ PROSESİ VƏ MÖVCUD VƏZİYYƏTİNİN TƏHLİLİ	26
2.1. Azərbaycanda sənaye məhəllələrinin təşəkkülü prosesi və inkişaf mərhələləri	26
2.2. Sənaye məhəllələrinin fəaliyyətinin qiymətləndirilməsinə kompleks yanaşma	33
2.3. Azərbaycanda və xaricdə təşkil olunmuş sənaye zonalarının müqayisəli təhlili	42
FƏSİL III. SƏNAYE MƏHƏLLƏLƏRİNİN YARADILMASI VƏ İNKİŞAF MƏSƏLƏLƏRİ	55
3.1. Regionlarda sənaye məhəllələrinin təşkili və fəaliyyətinə mane olan amillər	55
3.2. Regionlarda sənaye məhəllələrinin yaradılması və fəaliyyətində yaranan problemlərinin həlli yolları	64
NƏTİCƏ	71
İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT	76
PEZIOME	79
SUMMARY	80
REFERAT	81

GİRİŞ

Tədqiqatın aktuallığı. İnteqrasiyanın dərinləşməsi və qloballaşma şəraitində ölkələrin, iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrinin rəqabətqabiliyyətinin səviyyəsi innovasiya fəallığının səviyyəsindən asılıdır. Qabaqcıl təcrübələrə görə hər hansı bir fəaliyyətə maliyyə yatırımını etməzdən əvvəl investorlar xalq təsərrüfatının ayrı-ayrı sahələrinin, müəssisələrinin maliyyə, sosial - iqtisadi halından, mövcud reytingindən əlavə bu və ya digər regionlarda, ölkələrdə yenilikçi, innovasiyaya üstünlük verən və artıq inkişaf edən müəssisələr haqqında geniş və dərin məlumatla toplanılmalı, təhlil etməli və müvafiq nəticələrə gəlinməli və onun əsasında investisiyanın məqədyönlüyü haqqında qərar verməlidirlər.

Sənayecə inkişaf etmiş ölkələrdə müəssisələr innovasiyaya üstünlük verməklə fəaliyyətlərinin əsasında qururlar. Belə ölkələrdə kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin payı daha üstün çəki təşkil edirlər.

Məlumdur ki, innovasiyaların, yeniliklərin əsas hissəsi müvafiq təyinatlı institusional müəssisələrdə, daha doğrusu texnoloji parklarda, sənaye zonalarında və məhəllələrində yaranır ki, bu da adekvat olaraq ölkə iqtisadiyyatında texnoloji parkların, sənaye zonalarının, sənaye məhəllələrinin və bu kimi digər təsərrüfatların rolunu daha da artırır.

Bu mühüm işə həmin müəssisələrin innovasiya proseslərini canlandırmağı, yeniliklərin edilməsini, layihələrin, yeni məhsulların, texnoloji proseslərinin işlənməsi, tətbiq edilməsi və mənimsənilməsi üçün münbit şəraitin yaradılması, rəqabətqabiliyyətin yüksəldilməsi imkanlarının yaradılması ilə əlaqəlidir. Məlumdur ki, bu sahədə yalnız tədqiqatların aparılması deyul, konkret olaraq respublikanın mərkəzi və regionlarında artıq texnoloji parklar və sənaye məhəllələri işə salınmış və fəaliyyət göstərməkdədirlər. Deməli bu sahədə müəyyən təcrübəyə malik.

Bəs sənaye zonalarının yaradılmasında məqsəd nədən ibarətdir? Təbii ki, əsas məqsəd respublikamızda iqtisadiyyatın neft sektorunun rolunu azaltmadan digər maddi və qeyri-maddi sahələrinin əhəmiyyətini, rolunu artırmaqdan və bunun üçün işə müasir tələblərə cavab verən elm tutumlu, müasir texnologiyalı

istehsal sahələrinin yaradılması, dünya standartlarına uyğun məhsulların istehsalını təşkil etmək və ölkənin iqtisadi rayonlarında, bölgələrdə əsasən yerli əhalini iş yerləri ilə təmin etməklə onların maddi-rifah halının yaxşılaşdırılması və ölkənin müdafiə qabiliyyətinin yüksəldilməsidir. Bu işə öz növbəsində baza müəssisələrinin iqtisadi vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına, yeni kiçik və orta ölçülü müəssisələrin yaradılmasına və fəaliyyətdə olan mövcud müəssisələrin istehsal-təsərrüfat fəaliyyətinin aktivləşdirilməsinə zəmin yaradır.

Yaradılan sənaye zonalarının hər biri əsasən üç mühüm məqsədin əldə edilməsinə uyğun fəaliyyətlərini təşkil edirlər. Bu məqsədlərə ölkənin, sənaye zonasının malik olduğu resurslardan istifadə etmək, müasir, elmtutumlu texnologiyaların tətbiqi hesabına istehsal-təsərrüfat fəaliyyətini aktivləşdirmək, regionların mövcud potensialından bəhrələnmək, uyğun olaraq ölkənin regionlarında əhalinin məşğulluq səviyyəsinin yüksəldilməsi və sosial-iqtisadi vəziyyətinin yaxşılaşdırılması aid edilir.

Texnoloji parkların və sənaye məhəllələrinin yaradılması istiqamətində növbəti real addım ölkədə iqtisadi tarazlığa, innovasiya sahəsində yeniliklərə, yenilikçi müəssisələrin təşkilinə dövlətin də maraqlarının artırılması hesab edilir. Bunun üçün isə müvafiq rıçaqların olması zəruridir. Lakin bizdə həlqiyyədə sənaye zonalarının (məhəllələrinin) yaradılması və fəaliyyət mexanizmləri düzgün qurulmamış və fəaliyyətin nəticələrinin qiymətləndirilməsi metodları və onların tətbiqi mükəmməl deyildir. Bu baxımdan da sənaye məhəllələrinin təşkili mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi kimi məsələlər dissertasiya işi üzrə seçilmiş mövzusunun aktuallığını və onun istiqamətini müəyyən etmişdir.

Problemin işlənmə dərəcəsi. Dünya iqtisadiyyatının inkişafının müasir mərhələsində, rəqabətin gücləndiyi bir dövrdə hər bir ölkədə sənaye zonalarının (məhəllələrinin) yaradılması və inkişafı məsələləri iqtisadi siyasətin əsasını təşkil etdir və innovasiyanın işlənilməsi, tətbiqi və mənimsənilməsi mexanizmlərinin araşdırılması və gəlinən nəticələr əsas tutularaq bu məsələlərə yeni yanaşmaların hazırlanmasının labüdlüyü bu kimi problemləri yerli və əcnəbi iqtisadçı - alimlərin

elmi – tədqiqat işlərinin, gənc tədqiqatçıların, o cümlədən magistrantların tədqiqat obyektinə çevirmişdir.

Beləliklə sənaye məhəllələrinin təşkili mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi kimi mühüm məsələlər yerli və əcnəbi iqtisadçı - alimlərdən Ə.X.Nuriyev, Ə.Bayramov, Q.S.Süleymanov, R.P.Sultanova, G.Z.Yüzbaşeva, F.H. Qasımov, Ə.V.Nasıyev, S.M.Məmmədov, Бильдина О.В., A.Anderson, N.Orlova, Корепин Д., V.Yatnova, O.Priqojin, R.Çeçenova, St.Bir, D.Voloşin, D.Hey, T.Kvaşim, B.Sedova, Бозо Н.В., Ş.Taçuno, Y.Ştant, P.Draker və bu kimi digər alimlərin elmi əsərlərində hər tərəfli tədqiq edilmişdir.

Aparılan genişmiqyaslı tədqiqatlara baxmayaraq iqtisadiyyatdakı tendensiyalar ayrı-ayrı fərqli problemlərin yaranması ilə meşayət olur. Yerli tədqiqatçılar əsas diqqəti innovativ texnoparkların, sənaye mərkəzlərinin və az sayda sənaye məhəllələrinin əhəmiyyəti və onları təşkil etməklə məqsəd nədən ibarətdir və nə kimi gözləntilərimiz vardır kimi sualları cavablandırmağa çalışmışlar. Lakin ölkəmizdə belə park, mərkəz və məhəllələrin “pioner” mərhələsində olması, onların sosial və iqtisadi əhəmiyyəti, təşkil və idarə edilməsi baxımından təhlil edilməməsi bu sahəyə diqqətin artırılmasını və müvafiq araşdırmaların aparılmasını labüd edir. Məhz bu kimi məsələlərin olması dissertasiya işinin mövzusunun müəyyən edilməsində əhəmiyyətli rol oynamışdır.

Tədqiqat obyektı. Artıq bir neçə ildir ki, respublikanın ayrı - ayrı regionlarında təşkil edilən texnoloji, sənaye parkları, sənaye məhəllələrinin yaradılması və inkişaf məsələləri tədqiqatın obyektini təşkil edir.

Sənaye məhəllələrinin təşkili və inkişafına hım nəzəri və həmçinin metodiki yanaşmalar **tədqiqatın predmtini** təşkil edir.

Regionların sosial-iqtisadi tərəqqisində olduqca əhəmiyyətli rola malik sənayenin təşkilinin mütərəqqi formalarından bir olan sənaye məhəllələrinin yaradılması və inkişaf problemlərinin araşdırılması və dəyərləndirilməsi **tədqiqatın məqsədini** təşkil edir.

Tədqiqatın məqsədlərinə nail olmaq üçün isə bir sıra vəzifələr müəyyən edilmişdir:

- sənaye zonaları və məhəllələrinin sosial-iqtisadi əhəmiyyətinin araşdırılması;
- sənaye məhəllələrinin yaranması və inkişafına təsir amillərinin müəyyən edilməsi;
- artıq fəaliyyət göstərən və yaradılmaqda olan sənaye məhəllələrinin regionların sosial-iqtisadi inkişafında yeri və rolunun müəyyən edilməsi;
- sənaye məhəllələrinin təşkili və inkişafı üzrə yerli və xarici ölkələrin təcrübəsinin təhlili;
- sənaye məhəllələrinin inkişafını ləngidən amillərinin araşdırılması;
- Azərbaycanda sənaye məhəllələrinin təşkili və inkişafında yaranan problemlərin müəyyən edilməsi.

Tədqiqatın nəzəri-metadoloji bazasını tədqiqatın obyektinin təşkili, inkişafı və onun fəaliyyətinə mane olan amillərin öyrənilməsi və araşdırılmasına öz elmi işlərində, dərslik və dərs vəsaitlərində, monoqrafiyalarında, elmi məqalələrində geniş yer vermiş iqtisadçı ekspert və alimlərin gənc tədqiqatçıların əsərləri təşkil etmişdir.

Tədqiqat işində məntiq, müqayisəli təhlil, fəaliyyətin səmərəliliyinin, həmçinin inkişafının qiymətləndirilməsinin metodlarından istifadəyə üstünlük verilmişdir.

Tədqiqatın informasiya bazası. Azərbaycan Respublikası DSK – nın rəsmi saytı, müxtəlif internet resursları, həmçinin yerli və əcnəbi mütəxəssislərin nəşr edilmiş elmi əsərləri elmi araşdırmanın informasiya bazasını təşkil etmişdir.

Elmi yenilik.

1. “Sənaye məhəlləsi” anlayışı, onun innovasiya nöqtəyi nəzərdən mahiyyəti dəqiqləşdirilmiş.
2. Sənaye məhəllələrinin yaradılmasına mane olan amillər kompleks araşdırılmışdır.
3. Regionlarda sənaye məhəllələrinin fəaliyyətinin əsas istiqamətləri dəqiqləşdirilmiş və qarşılıqlı əlaqələri araşdırılmışdır.

4. Sənaye məhəllələrinin bir və ya bir neçə istiqamət üzrə ixtisaslaşmasının özəllik dıyıqləşdirilmişdir.

5. Sənaye məhəllələrinin yaradılması və inkişafının regionların sosial-iqtisadi inkişafında yeri və rolu dəqqiləşdirilmişdir.

Tədqiqat işinin praktiki əhəmiyyəti. Dissertasiya işinin əsas müddəələrindən və irəli sürülən tövsiyyə xarakterli təkliflərdən:

- sənaye məhəllələrinin yaradılması və inkişaf etdirilməsi istiqamətinin təyin edilməsində istifadə edilə bilər;

- sənaye məhəllələrinin təşkili və inkişafı üzrə konsepsiyas, fəaliyyət proqramı və işlənən layihələrinin elmi əsaslandırılmasında sənaye məhəllələri və onun iştirakçıları yaralana bilər;

- ali təhsil müəssisələrində sahə iqtisadiyyatı və innovasiya xarakterli fənnlərin tədrisində istifadə oluna bilər;

- dissertasiya işindən bu mövzuda tədqiqat işlərinin aparılmasında istifadə oluna bilər.

Dissertasiyanın strukturu. Dissertasiya işi müvafiq tərtibat üsuluna uyğun olaraq girişdən, 8 paraqrafliq üç fəsildən, nəticədən və tədqiqatın obyektinin araşdırılmasında istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarət olmaqla, cəmi 87 səhifə təşkil edir.

I FƏSİL. SƏNAYE MƏHƏLLƏLƏRİNİN YARADILMASI VƏ FƏALİYYƏTİNİN NƏZƏRİ –METODOLOJİ ƏSASLARI

1.1.Sənaye məhəllələri, onların mahiyyəti, yaranma xüsusiyyətləri və təsnifatlaşdırılması

Dünya iqtisadiyyatında gedən sürətli dəyişikliklər, sənayeləşmənin tədricən dərinləşməsi keçən əsrin ortaları və sonrakı dövrlərdə iqtisadiyyatdakı böhranlar, sənaye sahələrində enmə və qalxmaların fonunda bu məsələlərə strategi yanaşmaya xüsusi diqqət ayrılmağa başladı. Bununla bərabər sənayenin yeni müstəvidə inkişafına şəraitin yaradılması məqsədilə regionlarda xüsusi ərazilər ayrılmaqla müxtəlif imtiyazlı, statuslu zonalar təyin edilirdi. Buna misal olaraq illərdən biri olan Azad İqtisadi Zonaları göstərmək olar. Azad İqtisadi Zonaların üzvü olan ölkələr nizamnaməyə uyğun olaraq özlərinin gömrük rüsumlarını, tariflərini ləğv edirlər, idxal-ixracda mövcud olan məhdudiyyətləri aradan qaldırmaqla bu birliyə daxil olmayan digər dövlətlərlə qarşı özlərinin müstəqil siyasətini aparırlar.

İqtisadi zonaların yaradılmasında əsas məqsədlərdən biri də yerli ucuz işçi qüvvəsindən bəhrələnməklə maya dəyəri aşağı olan məhsullar və xidmətlər istehsal etməkdən ibarət idi. Belə zonalar adətən limanlara yaxın ərazilərdə yaradılırdı. Belə ərazilər artıq keçən əsrin 60-70-ci illərində dünya ölkələrinin bir neçəsində yaradılmışdır.

Həmin dövrdə bu kimi zonaların yaradılmasının əhəmiyyətini şərtləndirən məsələlərdən biri də böyük həcmli istehsalların inkişaf etməsi, yeni, müasir texnika və texnologiyanın, elmi biliklərin transferinə şəraitin yaradılması idi. Eyni zamanda çox da böyük olmayan əraziləri və azad iqtisadi zonalardan fərqli olaraq xüsusi statusa, vergi və gömrük güzəştlərinə malik olmayan sənaye əraziləri, daha doğrusu “sənaye məhəllələri” yaradılmağa başlanılmışdır.

Azərbaycan Respublikası öz müstəqilliyini əldə etdikdən sonra özünün iqtisadi sosial və digər sahələrdə sərbəst, müstəqil siyasetini formalaşdırmış və reallaşdırmaqdadır. Bu siyasətlər arasında ən mühümü iqtisadi siyasətdir ki, onun

uğurlu olması nəticə etibarilə digər sahələrində inkişafında bilavasitə əsas təkanverici rol oynayır.

İqtisadiyyatın bazar iqtisadiyyatı mexanizmləri ilə idarə edilməsi, integrasiya proseslərinə aktiv qoşulma və qloballaşdırmada geridə qalmamaq və ölkə iqtisadiyyatının inkişafına nail olmaq məqsədilə hər tərəfli iqtisadi siyasətin yürüdülməsinə üstünlük verilir.

Müasir Azərbaycan dövlətinin iqtisadi siyasəti xalq təsərrüfatının bütün sahələrinin inkişafına nail olmaq məqsədinə çatmaq üçün əsas etibarilə müasir innovativ texnika və texnologiyalara, elmi yanaşmalara söykənərək ölkə sənayesinin dayanıqlı inkişafını və şaxələndirilməsini prioritet istiqamət kimi nəzərdə tutur.

Bəli son illər reallaşdırılmaqda olan bu iqtisadi siyasətin nəticəsi öz bəhrəsini verməkdədir. Belə ki, son illərdə ölkə regionlarının sosial-iqtisadi inkişafına dair Dövlət proqramları əsas tutularaq müxtəlif profilli çoxsaylı sənaye müəssisələri istismara verilmiş, yeni iş yeri açılmışdır.

Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən 2014-ci ilin “Sənaye ili” elan edilməsi ilə ölkəmizdə sənayeləşmə prosesinin keyfiyyətə yeni mərhələsi başlanmışdır. 2015-2020-ci illərdə sənayenin inkişafına dair Dövlət Proqramı hazırlanmış və proqramda “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasında müəyyən edilmiş sənayenin uzunmüddətli inkişaf istiqamətləri əsas götürülmüşdür. Bununla yanaşı, bu il üçün təsdiq edilmiş Tədbirlər Planına əsasən, sənaye potensialının gücləndirilməsi, bu sahədə rəqabət qabiliyyətinin artırılması, kadr potensialının, elmi təminatın yaxşılaşdırılması, normativ hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi ilə bağlı müvafiq işlər görülür¹.

Nəzərə alsaq ki, Respublikamızda sənaye sahələri, istehsal və xidmət müəssisələrə əsas etibarilə Bakı və Bakı ətraf ərazilərdə yerləşmişdir. regionların potensialından səmərəli istifadə məqsədilə regionlarda sahibkarlıq fəaliyyətinin

---

¹ Ə.Bayramov, “Texnoparkların yaradılması Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafında yeni mərhələnin başlanğıcıdır”. Xalq qəzeti, <http://www.xalqqazeti.com/az/news/social/47560>

aktivləşdirilməsinə və yerli resurslardan effektiv istifadə etməsinə nail olmaq üçün istehsal və xidmət müəssisələrinin yaradılması və infrastrukturun inkişafına ehtiyac vardır. Bu məqsədə nail olmaq üçün Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin “Sənaye məhəllələrinin yaradılması və fəaliyyətinin təşkili haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 8 oktyabr 2014-cü il trixli Fərmanı imzalamışdır². Fərmanın əsas məqədinə nail olmaq üçün ölkənin ayrı-ayrı regionlarında müxtəlif məhsullar istehsal edən sənaye məhəllələrinin yaradılmasıdır.

Məlumdur ki, müəyyən müddət əvvəlcədən planlaşdırılan tədbirlərə uyğun olaraq bu yöndə dünya təcrübəsi əsas götürülərək layihələndirmə işləri aparılaraq tətbiq edilir və mənimsənilir. Buna misal olaraq qeyd etmək olar ki, ölkədə innovasiyanın tətbiqinə əsaslanan sənaye zonaları (texnoloji parklar, sənaye məhəllələri və s.) və bu kimi digər istehsal və xidmət müəssisələri yaradılmışdır.

Sənaye məhəlləsi dedikdə müxtəlif növ sahibkarlıq fəaliyyətini həyata keçirmək üçün bütün infrastrukturla təmin edilmiş, kiçik və orta ölçülü sahibkarlar tərəfindən xalq istehlak məhsulları və müvafiq xidmətlər göstərilməsi məqsədilə istifadəsi nəzərdə tutulan ərazi başa düşülür. Belə ərazilərin fəaliyyəti üçün yaradılan infrastruktur xərcləri adi sənaye müəssisələrinin məsrəflərindən əhəmiyyətli dərəcədə az olur, kooperasiya əlaqələri daha dərin və dəqiq olur. Sənaye məhəllələri bir qayda olaraq əsas etibarilə kiçik və orta sahibkarlığın dayanıqlı inkişafı və regionların iqtisadi potensialından səmərəli istifadəsi nöqtəyi nəzərdən daha əhəmiyyətli hesab edilir.

Bu sahədə aparılan işlərin sürətləndirilməsi, inkişafa nail olmaq məqsədilə müvafiq sahə müəssisələrinin innovativ texnologiyalarla təmin etməklə yenidən qurulması, mövcud avadanlıqların modernləşdirilməsi, mövcud yerli resurslardan istifadə etməklə işləyən, idxaləvəzləyici müxtəlif növ sahə məhsulları buraxa bilən müasir sənaye komplekslərinin inşası və istismara verilməsi, rəqabətqabiliyyətli

---

² Sənaye məhəllələrinin yaradılması və fəaliyyətinin təşkili haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, Bakı şəhəri, 8 oktyabr 2014 il. <http://www.president.az/articles/13058>

yerli sənaye istehsalının formalaşdırılmasına və qarşıya qoyulan məqsədə nail olmağa imkan yaradır.

Belə ki, Azərbaycan Respublikasının dövlət siyasəti iqtisadiyyatın hərtərəfli inkişafının təmin edilməsini, o cümlədən yüksək texnologiyalar əsasında sənayenin dinamik inkişafını və şaxələndirilməsini nəzərdə tutur. Uğurla həyata keçirilən bu siyasətin nəticəsi olaraq son illərdə Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafına dair dövlət proqramları çərçivəsində müxtəlif təyinatlı yüzlərlə sənaye müəssisəsi tikilib istifadəyə verilmiş, minlərlə yeni iş yeri yaradılmışdır. Ölkədə rəqabətədavamlı sənaye məhsulları istehsalını genişləndirmək məqsədilə hazırda sənaye parklarının yaradılması istiqamətində iş aparılır. Bu istiqamətdə qabaqcıl beynəlxalq təcrübə öyrənilmiş və onun ölkədə tətbiqi imkanları araşdırılmışdır. Ölkədə sənaye məhəllələrinin yaradılması Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Sənaye məhəllələrinin yaradılması və fəaliyyətinin təşkili haqqında" 2014-cü il 8 oktyabr tarixli 288 nömrəli Fərmanı ilə müəyyən edilmişdir. Sənaye məhəlləsinin yaradılmasında məqsəd sənaye və xidmət sahələrində fəaliyyət göstərən kiçik və orta sahibkarların inkişafı üçün əlverişli şəraitin təmin edilməsi və əhalinin istehsal və xidmət sahəsində məşğulluğunun artırılmasıdır³.

Qeyd edilən Fərmana əsasən "sənaye məhəlləsi" Azərbaycanda sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilmək üçün zəruri infrastruktura malik olmaqla, kiçik və orta sahibkarlar üçün müvafiq sahə məhsullarının istehsalı və müxtəlif xidmətlərin göstərilməsi üçün nəzərdə tutulan məqsədlə ayrılmış ərazi hesab edilir⁴.

Respublikada sənaye məhəllələrinin yaradılması və səmərəli fəaliyyətinin təşkil edilməsi ölkə Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən Açıq Səhmdar Cəmiyyəti olan "Azərbaycan İnvestisiya Şirkəti"yə həvalə edilmişdir. Həvalə edilməklə "Azərbaycan İnvestisiya Şirkəti" ASC-nin qarşısında mühüm əhəmiyyətli vəzifələr qoyulmuşdur. Belə ki, bu cəmiyyət ilk olaraq ayrılmış ərazilərdə sənaye istehsalının və uyğun olaraq xidmət sahələrinin yaradılması məqsədilə zəruri

³ Sənaye məhəllələri, <http://economy.gov.az/article/senaye-mehellesi/22757>

⁴ Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Sənaye məhəllələrinin yaradılması və fəaliyyətinin təşkili haqqında" 2014-cü il 8 oktyabr tarixli 288 nömrəli Fərmanı

olunan biznes şəraitinin yaradılması və infrastrukturun formalaşdırılması kimi işlərin reallaşdırılması kimi əsas vəzifəni yerinə yetirməlidir.

Ölkə başmısının rəhbərliyi altında innovasiya yönümlü istehsalların yaradılması artıq prioritet olaraq müəyyən edilmiş və bu istiqamətdə genişmiqyaslı addımlar atılmaqdadır.

Qeyd etmək lazımdır ki, sənaye məhəllələri ayrı-ayrı ölkələrdə ərazilərinə, təyinatına və digə mühüm xarakteristikalarına görə fərqli təşkil edilə bilər. Belə ki, sənaye məhəllələri yaşayış məskanlarında yerləşdikdə o neçə yüzlərlə hektar ərazini əhatə edə bilər (nümunə, Hindistan). Amma sənaye məhəllələrinin ərazisi böyüdükcə infrastruktur təminatında müəyyən problemlər yaranmağa başlayır ki, bu baxımdanda ərazinin müəyyən həddən çox olmaması tövsiyyə olunur. Digər çox kiçik sənaye məhəllələrinin yaradılması da məqsədə uyğun hesab edilmir. Belə ki, iri ölçülü ərazilərlə müqayisədə hər hektara düşən xərclərin məbləği kiçik ölçülü sənaye məhəllələrində yüksək olur.

Dünyada fəaliyyət göstərən sənaye məhəllələrinin ərazilərinin çoxu 40,0-80,0 ha arasında olur. Ərazisi 50,0 hektara qədər olan sənaye məhəllələrinin qurulması zamanı kifayət qədər ciddi miqyas effekti əldə edilir (cədvəl 1.1)⁵.

Cədvəl 1.1

Dünya təcrübəsində sənaye məhəllələrinin coğrafi yerləşməsi üzrə quruluşu⁶

<i>ABŞ dolları</i>	10 ha	25 ha	50 ha
Yollar, xidmətlər	550,0	800,0	1.400,0
Təmizləmə qurğuları	450,0	450,0	700,0
Müxtəlif xərclər	100,0	150,0	200,0
Cəmi	<i>1.100,0</i>	<i>1.400,0</i>	<i>2.300,0</i>
1 ha üzrə	<i>110,0</i>	<i>56,0</i>	<i>46,0</i>

⁵ Sənaye məhəllələri haqqında. Azərbaycanın sənaye portalı. 2014, <http://senaye.gov.az>

⁶ <http://senaye.gov.az>

Sənaye məhəllələri coğrafi yerləşmə, təyinatına, mülkiyyət mənsubiyyətinə, istehsalat təyinatlı obyektlərlə (anqar) təminatına görə qruplara bölünür.

Belə ki, sənaye məhəllələri ərazi üzrə coğrafi yerləşməyə görə əsasən üç tipə “şəhər”, “yarı rayon” və “rayon” kimi tiplərə bölünür. Təsnifata əsasən “şəhər” tipli sənaye məhəllələri adətən əhalisi beş yüz min nəfər təşkil edən şəhərlərin ətrafında ya yaxudda onlara yaxın ərazilərdə yerləşdirilən məhəllələrdir.

Sənaye məhəllələri o halda “yarı-rayon” tipli hesab edilir ki, əgər o əhalisi 50,0 min nəfər təşkil edən kiçik şəhərlərdə yerləşdirilibdir.

“Rayon” tipli məhəllələr bir qayda olaraq əhalisinin sayı iyirmi beş min nəfərdən az olan rayon mərkəzlərində yerləşirlər.

Sənaye məhəllələri öz növbəsində təyinatına görə üç əsas qrupa bölünür. Bu qrupları aşağıdakı kimi təsvir etmək olar:

“Qarışıq istehsal” tipli məhəllələrdə əsasən istehsal prosesində bir-biri ilə əlaqəsi olmayan, bu baxımdan da əməkdaşlıq etməyən istehsallardan ibarət kiçik sənaye müəssisələri fəaliyyət göstərir.

“Yardımcı istehsal” tipli məhəllələrdə yardımcı kiçik sənaye müəssisələri yerləşir. Belə müəssisələr hər hansı bir böyük müəssisənin tələbatını ödəmək üçün fəaliyyət göstərir.

“Bir sahəli istehsal” tipli sənaye məhəllələrində hər hansı bir sənaye sahəsi üzrə eyni xidmət göstərən, məslən mühərriklərin təmiri, ağac məhsulları təmiri və s. işləri yerinə yetirən və ya eyni tipli məhsulları istehsal edən əlaqəli kiçik müəssisələri özündə cəmləşdirir.

Qeyd etdiyimiz kimi sənaye məhəllələri müxtəlif amillərə görə kateqoriyalara bölünür. Bu kateqoriyalardan biri də mülkiyyət mənsubiyyətidir. Mülkiyyət mənsubiyyətinə görə sənaye məhəllələri aşağıda qeyd edilən qruplara bölünür:

- “dövlət mülkiyyətli sənaye məhəllələri”. Bunlar mərkəzi dövlət orqanı, yerli icra orqanı və ya bələdiyyələr tərəfindən yaradılması təklif edilən, qurulan və idarə olunan məhəllələrdir⁷.

- “özəl mülkiyyətli sənaye məhəllələri”. Bunlar şirkət, kooperativ və ya sənayeçilər assosiasiyası tərəfindən yaradılan məhəllələr.

- “dövlət-özəl mülkiyyətli sənaye məhəllələri”. Belə məhəllələr dövlət tərəfindən yardım göstərilməklə şirkət, kooperativ və ya sənayeçilər assosiasiyası tərəfindən yaradılan məhəllələrdirlər.

Sənaye məhəllələri öz növbəsində istehsalat təyinatlı obyektlərlə təminatına görə qruplara bölünür. Bu xarakterinə görə sənaye məhəllələri aşağıdakı kimi fərqləndirilir:

Dünya təcrübəsində istehsalat təyinatlı obyektlərlə təminatına görə sənaye məhəllələri bir neçə qrupa bölünür:

- “sifarişlə tikilən obyektlər”. Belə sənaye məhəllələri yerli sənaye müəssisələrin sifarişi ilə tikilən anqarlardan ibarət olur.

- standart nümunəvi layihələrlə yanaşı, xüsusi sifarişlə tikilən anqarlardan ibarət sənaye məhəllələri.

- “tələbat nəzərə alınmaqla müxtəlif ölçüdə tikilən anqarlardan ibarət sənaye məhəllələri”. Dünya təcrübəsinə müraciət etsək bəlli olur ki, Bu tip sənaye məhəllələri bir qayda olaraq kiçik həcmli istehsalara şəraitin yaradılması üçün qurulur və məhəllə sənaye müəssisəsinə müxtəlif tipik standart binadan seçim imkanı verilir.

- “bir neçə standart anqar və yeni anqarların tikilməsi üçün hazır olan torpaq sahələri”. Bu kimi sənaye məhəllələrində orta və böyük ölçülü sənaye müəssisələrinin yaradılması üçün şərait yaradılır.

Qeyd etmək lazımdır ki, keçən əsrin 90-cı illərindən şəxsi mülkiyyətçilər tərəfindən yaradılan və özləri tərəfindən idarə olunan sənaye məhəllələrinin sayının artması müşahidə olunur.

---

⁷ Sənaye məhəllələri haqqında. Azərbaycanın sənaye portalı. 2014, <http://senaye.gov.az>

1.2. Regionlarda sənaye məhəllələrinin fəaliyyətinin əsas istiqamətləri və qarşılıqlı əlaqələri

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Regionların sosial-iqtisadi inkişafı dövlət proqramının 2-ci ilinə həsr olunmuş konfransda çıxışında qeyd etmişdir ki, “Azərbaycanın hərtərəfli yüksəlişi elə olmalıdır ki, tək-cə ölkəmizin paytaxtı yox, bütün şəhərlər, bütün rayonlar inkişaf etsin”⁸.

Ölkə Prezidentinin öz çıxışında ölkə iqtisadiyyatının müasir inkişafının, sahələr üzrə enmə və qalxmanın müşahidə olunduğu bir şəraitdə respublikamızda regionların inkişafı ilə əlaqələndirməsi və regionlarda istehsal və xidmət sahələrinin geniş şəkildə yaradılmasının vacibliyinin vurğulanması sahibkarlara, iş adamlarına stimuldür.

Ölkə başçısının rəhbərliyi altında reallaşdırılan iqtisadi siyasət, demək olar ki, ölkənin, onun hər bir regionunun kompleks inkişafına, makroiqtisadi göstəricilərin yaxşılaşmasına, paytaxt Bakı və region şəhər və kəndlərində istehsal, mənzil-məişət infrastrukturunun təminat səviyyəsinin yüksəlməsinə, yerlərdə yeni innovasiyaya əsaslanan istehsal və xidmət müəssisələrinin yaradılmasına, tədricən regionlara da xarici və yerli investorların maliyyə yatırımlarına, məşğulluq səviyyəsinin artmasına, sahibkarlıq fəaliyyəti üçün yaradılan münbit şəraitlə əlaqədar bu sahədə artıma, ümumiyyətlə aparılan köklü yeniliklər əsasında ölkədə yoxsulluğun müəyyən dərəcədə azaldılmasına və əhəlinin rifah halının yaxşılaşmasına səbəb olmuşdur.

Eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, yuxarıda sadalananlar məhz mühüm vəzifə olaraq icra olunmaqdadır. Ölkə başçısı Prezident cənab İlham Əliyev Naxçıvan Muxtar Respublikasındakı çıxışında qeyd etmişdir ki, “Bizim məqsədimiz və amalımız – Azərbaycanda sosial-iqtisadi problemləri tezliklə həll etmək, ölkəmizin bölgələrdəki mövqelərini daha da möhkəmləndirməkdir”⁹.

---

⁸ Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Regionların sosial-iqtisadi inkişafı dövlət proqramının 2-ci ilinə həsr olunmuş konfransda çıxışı, Bakı, 18 fevral 2006

⁹ Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Naxçıvan Muxtar Respublikasındakı çıxışı. 17 mart 2007-ci il

Bu çıxışın mahiyyətinə varsaq deməli regionlarda iqtisadi inkişafa, tərəqqiyə nail olmaq üçün yerlərdə yeni texnika və texnologiyaya, istehsalın müasir təşkili formalarına üsdünlüyn verilməsi çox vacibdir və məlum məlumatlara görə bu sahədə artıq neçə ildir genişmiqyaslı işlər aparılmaqdadır.

Nəzərə almaq lazımdır ki, regionlarda sənayeləşmə prosesinin gücləndirilməsi üçün Apşeron iqtisadi rayonundakı kimi infrastruktur sahələrinin inkişafına nail olmaq lazımdır. Məlumdur ki, Apşeron iqtisadi rayonunun cəlbediciliyi onun yaradılan və fəaliyyət göstərn müəssisələr üçün rəqabətqabiliyyətliliyi təmin edə biləcək xüsusiyyətlərə, imkanlara malik olması ilə izah edilə bilər. Belə ki, bu iqtisadi rayonda, xüsusilə də Apşeron yarımadası (Bakı və Bakı ətrfi qəsəbə və kəndlərdə) istehsal müəssisələrinin yaradılması və normal fəaliyyət göstərməsi, resurslarla təminatı və buraxılan məhsulların reallaşdırılması üçün hər cür imkanlar mövcuddur. Bu kimi üsdünlükləri təmin edən cəhətləri aşağıdakı kimi xarakterizə etmək olar¹⁰:

- faydalı qazıntılarla zəngin çox əlverişli iqtisadi-coğrafi mövqe. İqtisadi rayon neft və qaz, mişar daşı, əhəng daşı, sement xammalı, kvars və tikinti qumları ehtiyatlarına malikdir. Respublikada olan 37 əhəng-karbonat tipli ehtiyatın 15-i Abşeron iqtisadi rayonunun payına düşür. Abşeron iqtisadi rayonunun ərazisində kərpic-kirəmid istehsalı üçün tamamilə yararlı gil ehtiyatı vardır. Onların ümumi miqdarı 6,0 milyon m³-dən çox olmaqla, ölkədə mövcud olan ümumi ehtiyatın 10,4 faizini təşkil edir. Xızı rayonu ərazisində 4,4 min hektar ərazini əhatə edən Altıağac qoruğu yerləşir.

- sənaye potensialı. Regionun iqtisadi potensialı hər şeydən əvvəl Sumqayıt şəhərinin sənayesi, onun yüksək ixtisaslı işçiləri, elmi və mühəndis-texniki heyəti ilə müəyyənləşdirilir. İqtisadi rayonun sənaye strukturunda kimya və neft-kimya sənayesi aparıcı yer tutur. Neft və qazçıxarma, qara və əlvan metallurgiya, energetika, yüngül və yeyinti sənayesi də mühüm əhəmiyyətə malikdir.

---

¹⁰ Azərbaycanca regional inkişafın idarə olunması problemləri. 08.00.05. iqtisad elmləri doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün dissertasiya işi. Bakı- 2010.

- inkişaf etmiş nəqliyyat infrastrukturunu. Azərbaycanın ən mühüm dəmir yolu, avtomobil, su və hava xətləri bu rayonun ərazisindən keçir. Ərazinin Xəzər dənizi sahilində yerləşməsi onun nəqliyyat əlaqələrinin genişlənməsi imkanlarını artırır. İqtisadi rayonda nəqliyyat vasitələrinin əksər növləri fəaliyyət göstərir.

- Güclü yanacaq-energetika bazası. Ölkədə istehsal edilən elektrik enerjisinin xeyli hissəsi bu rayonun payına düşür.

- Əsas istehsal və istehlak sahələri üzrə iri həcmli daxili bazara malik olması və qonşu ərazilərdə yerləşən bazarlara çıxış imkanları;

- İqtisadi, elmi-texniki və infrastruktur inkişafının yüksək səviyyəsi;

- güclü tikinti kompleksi. İqtisadi rayonun tikinti sənayesi müəssisələrində şüşə, polimer tikinti materialları və s. istehsal olunur.

- inkişaf etmiş sosial infrastruktur obyektlərin geniş şəbəkəsi. Burada elmi-tədqiqat institutları, ali məktəblər, böyük idman mərkəzləri, ölkə əhəmiyyətli səhiyyə müəssisələri və digər sosial infrastruktur obyektləri fəaliyyət göstərir;

- kənd təsərrüfatı sahəsində kifayət qədər potensialı. Abşeron iqtisadi rayonunda kənd təsərrüfatının əsasını şəhərətrafi təsərrüfat kompleksinə daxil olan südlük-ətlik maldarlıq, quşçuluq, qoyunçuluq, tərəvəzçilik, bostançılıq, üzümçülük, gülçülük və quru subtropik meyvəçilik təşkil edir.

- Nisbətən dərin institusional dəyişikliklər, bazar infrastrukturunun inkişafı və kapital yığılımı sahəsində yüksək inkişaf. Maliyyə, sığorta, konsaltinq, informasiya, nəqliyyat, təhsil və digər xidmət sahələrində kifayət qədər böyük üstünlük.

Qeyd edilənlərdən gəlinən nəticə, regionlarda da məhz bu cür və daha mükəmməl infrastruktur şəraitinin yaradılması ilə yerlərdə sənayeləşdirmə prosesini sürətləndirmək və daha da geniş əhatəli etmək mümkündür.

Regionlarda sənayeləşmə prosesinin təşkili və daha da sürətləndirilməsi məqsədilə qeyri-neft sənayesinin inkişafında ən önəmli rol oynayan bizim üçün innovativ texnika və texnologiyalar əsasında fəaliyyət göstərən yeni nəsil müəssisələr texnoparklar və sənaye məhəllələr, xüsusi iqtisadi zonalardır. Azərbaycan Respublikasının “Xüsusi iqtisadi zonalar haqqında” Qanununa əsasən

(14 aprel 2009-cu il) xüsusi iqtisadi zona - sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün xüsusi hüquqi rejimin tətbiq edildiyi Azərbaycan Respublikası ərazisinin məhdud hissəsidir. Xüsusi iqtisadi zonanın (XİZ) yaradılmasının məqsədi xüsusi hüquqi rejimin və müasir texnologiyaların tətbiqi əsasında rəqabət qabiliyyətli yeni istehsal və xidmət sahələrinin təşkili yolu ilə Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığın və bütövlükdə iqtisadiyyatın inkişafını sürətləndirməkdir¹¹.

“Xüsusi iqtisadi zonalar haqqında” Qanun iqtisadi zonaların-texnoparkları və sənaye məhəllələrinin yaradılması və idarəedilməsi ilə əlaqədar bütün hüquqi və iqtisadi münasibətləri bir başa tənzimləyir, həmin ərazilərdə sahibkarlıq fəaliyyətinin təşkili və reallaşdırılması qaydalarını müəyyən edir.

Qanuna əsasən XİZ-də ölkə qanunvericiliyinə ziddiyyət təşkil etməyən, qanunla qadağan edilməyən, yeni yüksək rəqabətqabiliyyətli əmtəələrin istehsalı və müvafiq xidmətlərin göstərilməsini nəzərdə tutan sahibkarlıq fəaliyyəti həyata keçirilə bilər.

Artıq bir neçə ildir ki ölkə başçısının rəhbərliyi altında Respublikamızda texnoparkların və sənaye məhəllələrinin yaradılması üzrə genişmiqyaslı işlər aparılmaqdadır. Bu işlərə məhz Respublika Prezidentinin Azərbaycan Respublikasının “Xüsusi iqtisadi zonalar haqqında” Qanun və “Sənaye məhəllələrinin yaradılması və təşkili haqqında” Fərmanın imzalanmasından sonra başlanılmışdır. Bu yeni mühüm tədbirlərin hazırlanması və reallaşdırılmasında məqsəd ölkənin sənaye istehsal sahələrində və xidmət sferasında fəaliyyət göstərən KOS-ların inkişaf etmələri üçün münbit şəraitin yaradılması, əhalinin isə bu kimi sahələrdə məşğulluğunu təmin etməkdən ibarətdir.

Sənaye məhəllələrində fəaliyyət göstərən müəssisələrin xərclərinin azaldılmasında infrastruktur xərclərinin xüsusi çəkisinin az olması mühüm şərt kimi çıxış edir. Eyni zamanda müəssisələr arasında kooperasiya əlaqələrinin gücləndirilməsi KOS-un inkişafı nöqtəyi nəzərədən mühüm əhəmiyyətə malikdir.

---

¹¹ “Xüsusi iqtisadi zonalar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 14 aprel 2009-cu il

Nəzərə alsaq ki, sənaye məhəllələri (SM) sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üçün müvafiq zəruri infrastruktur elementlərinə malik olan KOS-lar tərəfindən rəqabətqabiliyyətli əmtəələr istehsalı və xidmətlərin göstərilməsi üçün nəzərdə tutulan ərazidir, o zaman bu ərazilərdən yüksək səviyyədə istifadə olunması strateji xarakterə malikdir. Bu sahələrdə müəssisələr üçün üstün cəhətlərdən biri sahibkarların hər birinin öz müəssisəsi üçün infrastruktur yaratmalarına ehtiyacın olmamasıdır. Belə ki, müəssisələr fəaliyyətə başlamazdan əvvəl onlar üçün əvvəldən dövlət tərəfindən bütün infrastruktur elementləri təmin edilmiş olur.

1.3. Azərbaycanda sənaye zonalarının yaradılması üzrə xarici ölkələrin təcrübəsinin tətbiqi

Sənaye zonaları yeni müasir fikirlərin yaranması və formalaşması, hazır ideyaların tətbiq olunması və mənimsənilməsi üçün genişmiqyaslı, böyük potensiala malik şəraitin olduğu və yeniliklərə açıq olan innovativ təkilfləri dəstəkləyən, xüsusi məkandır. Daha dəqiq texnoloji parklar, sənaye məhəllələri, kiçik və orta sahibkarlıq sübyektlərinin fəaliyyət göstərməsi, onların və elmtutumlu yenilikçi, innovasiyaya açıq müəssisə və təşkilatların inkişafı üçün zəruri olan bütün şərait və amillərlə təmin edən elm-istehsalat, maddi-texniki təminat və alınan nəticələri səmərəli reallaşdıran komplektidir. Bu məkanda müəssisələr əsasən elmi fəaliyyətdən əldə edilmiş nəticələrin işlənilməsi, layihələndirilməsi, ilkin variantının hazırlanması, sənaye variantının istehsalı, tətbiqi və mənimsənilməsi kimi işlər həyata keçirilir.

ABŞ-ın, CXR-ın və digər ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, sənaye zonaları müasir dövrdə ölkə iqtisadiyyatının bünövrəsinə, aparıcı qüvvəsinə çevrilməkdədir

Belə zonaların, texnoloji parkların, sənaye məhəllələrinin yaradılmasında əsas məqsədləri aşağıdakı kimi xarakterizə etmək olar¹²:

- konkret müəyyən edilmiş sahələrdə ETİ-nin aparılması, əldə edilmiş nailiyyətlərin texnologiyalara çevrilməsi;

- ikinci məqsəd kimi hazırlanmış texnologiyaların kommersiyalaşdırılması, və baxımdan da dövlət və müəssisələr tərəfindən ETİ-yə ayrılan vəsaitlərin, çəkilən xərclərin effekinin yüksəldilməsi;

- müasir texnologiyaların tətbiqinə əsaslanan istehsalatların işə salınması;

- dövlət və sahibkarlar tərəfindən elmtutumlu sahələrdə fəaliyyət göstərən müəssisələrə dəstəyin verilməsi;

- islahatlar aparan müəssisələrə, sahibkarlara dəstəyin verilməsi;

- ölkə iqtisadiyyatının dünya iqtisadi sistemində inteqrasiyasını motivləşdirmək;

- iqtisadiyyatın, o cümlədən sənayenin bütün sahələrində tələb olunan yüksək ixtisaslı, təcrübəli, elmi kadrların hazırlanması və təkrar hazırlanması;

- ölkə sənayesinin strukturunda dəyişikliklərin edilməsi və müasir dövrün tələblərinə uyğunlaşdırılması;

- iqtisadi rayonların qeyri-bərabər inkişafının aradan qaldırılması və bu sahədə müvafiq təbirlərin hazırlanması və tətbiqi;

- respublikada məşğulluq məsələlərinin həllində iş yerlərinin təklifi ilə çıxış etməklə yaxından iştirak etmək;

- yeni yaradılan sənaye zonaları və ölkə iqtisadiyyatı arasında geniş və əhatəli qarşılıqlı əlaqələrin yaradılması;

- istehsallara yüksək texnologiyaların tətbiqi və bu istiqamətdə nailiyyətlərə nail olmaq üçün elmi – texniki yeniliklərin əldə edilməsi və çevik tətbiqi;

- innovativ yeniliklərin, məhsulların tətbiqi və mənimsənilməsindən əldə edilən səmərənin qiymətləndirilməsi və bu istiqamətdə işlərin daha da genişmiqyaslı aparılmasının təşkili.

---

¹² Юзбашиева Г.З «Реструктуризация промышленности Азербайджана». Баку,»Элм» 2003, с.352

Sənaye zonalarının – texnoloji parkların, o cümlədən sənaye məhəllələrinin əsas struktur vahidləri aşağıdakılardan ibarət olur:

- innovasiya və texnologiya mərkəzləri;
- tədris –təlim mərkəzləri;
- konsaltinq xidmət mərkəzi;
- informasiya, məlumat mərkəzi;
- marketinq - menecment mərkəzi;
- sənaye istehsal mərkəzi;
- maliyyə, mühasibat, audit və sığorta mərkəzi;
- strateji araşdırmalar mərkəzi.

Sənaye zonaları, sənaye məhəllələrinin yaradılması ölkə iqtisadiyyatında yeni müasir istehsal və xidmət sahələrinin təşəkkülünə, onların inkişafına, xalq təsərrüfatında rolunun artmasına və sahələrarası və müəssisələr arası rəqabətqabiliyyətliliyinin artmasına gətirib çıxarır. Qeyd edək ki, ilk sənaye zonaları yaradan Amerika Birləşmiş Ştatları, Çin Xalq Respublikası və digərləri əsasən onun sayəsində daha sürətli iqtisadi inkişafa nail ola bilmişlər.

Tenoloji parkların və bu kimi qurumların yaradılması üzrə təşəbbüskar ilk növbədə dövlətin özü olmuşdur. Hökumət yeniliklərə meyilli gənclərə dəstək verməklə, biznes-inkubatorlarının, sənaye məhəllələrinin, texnoloji parkların və s. yaradılmasında yaxından iştirak etmişlər. Belə ki, qeyd edilən strukturların yaradılması zamanı tələb olunan vəsaitlərin demək olar ki, 75%-dən çox hissəsi dövlət tərəfindən maliyyələşdirilmişdir.

Belə yaradılışların, təsərrüfat vahidlərinin fəaliyyətinin əsasını onun qanunvericilik bazasının olması təşkil edir. Bunun üçün isə əsas məsələlərdən bir belə təsərrüfat subyektlərinin yaradılması və fəaliyyəti haqqında qanunun qəbul edilməsidir. Bu istiqamətdə də ölkəmizdə hökumət tərəfindən müəyyən addımlar atılmışdır. Bu sahədə dövlət əsas maliyyələşdirici kimi çıxış edərək rezidentlərə vergi və gömrük güzəştləri təqdim edir, kadr hazırlığı sahəsində də dəstək verir.

Dünya iqtisadiyyatında gedən sürətli inkişaf innovativ dəyişikliklər fonunda demək olar ki, əksər ölkələr öz ərazilərində sənaye zonaları, azad iqtisadi zonalar, afşor zonaları yaratmış, yaradır və ya yaratmağa cəhd edir.

Keçən əsrin sonlarından dünya ölkələrinin bir çoxlarında o cümlədən Şərqi Asiyada, məsələn, Cənubi Koreyada, Tayvanda, Sinqapurda və digərləri. Yeni sənaye siyasəti yürüdülməyə başlanılmışdır. Belə ki, bu ölkələrdə əsasən idxaləvəzləyici və ixracyönlü məhsulların istehsalına üstünlük verilməyə başlanılmışdır. Bu proseslər təbii ki, iqtisadiyyatın transformasiyası əsasında aparılmışdır.

Tenologiya parkları, sənaye məhəllələri və s. bu kimi təsisatlar müasir yeniliklərə əsaslanan, yüksək tələbləri nəzərə alan ETİ, elmi-araşdırmalar və təcrübələrin aparılması üçün münbit şərait yaradan, innovasiya yönümlü informasiya-kommunikasiya təminatını təqdim edən, nano və bioloji texnologiya sahəsində ən son nailiyyətlərin tətbiqini reallaşdıran, yeni xammal növlərinin işlənilməsini, layihələndirilməsini, tətbiqi və mənimsənilməsini təmin etmək və s. bu kimi çoxsaylı mühüm mühüməhəmiyyətli işləri reallaşdırmaqdadırlar. Belə müəssisələr üçün yalnız istehsal prosesini həyata keçirən fəhlələr deyil, yüksək biliyə malik təcrübəli səviyyəli mühəndis-texniki işçilərə, menecerlərə, marketoloqlara ehtiyac vardır. Bir qayda olaraq bu tipli müəssisələr, sənaye zonaları da bir birindən ümumi fəaliyyət istiqaməti, elmtutumluğu, istehsal olunan xammalın növləri və məhsulların “hazır məhsul” və ya “xammal” və “yarımfabrikat” olması və s. kimi xüsusiyyətlərinə görə də müəyyən dərəcədə ixtisaslaşırlar.

Son dövrlərdə güclü iqtisadi inkişaf etməkdə olan ölkələrdən olan, ümumi daxili məhsulun həcminə görə dünyada ABŞ-dən sonra ikinci yerdə olan Çində ümumi sənaye istehsalının təqribən 65%-i “Kunming” texnologiyalar parkında təmərküzləşmişdir. Bu sənaye parkında əsasən yeni materiallar, o cümlədən müasir tələblərə cavab verən, istehsal istehlakı üçün tələbat yüksək olan metallurjiya materialları, funksional orqanik polimer materiallar, həmçinin mühəndis texnologiyaları istehsal olunur.

Qeyd edilən materiallar üzrə istehsal sahələri “Kunming”in əsas fəaliyyət istiqamətini müəyyən etməklə yüksək texnologiya və sənaye sahəsinin inkişaf zonalarının klasterini formalaşdırmışlar. Eyni zamanda “Kunming” sənaye zonasında biologiya və bioloji tibb sahəsi (25,0%), optoelektronika (7,0%), elektronika və informasiya texnologiyası (3,0%) istehsalı sahələri inkişaf etdirilmişdir.

İASP-nin məlumatlarına əsaslanaraq söyləmək olar ki, sənaye parklarının, daha doğrusu elmi parkların təqribən 66,0%-i şəhərlərdə, 27,0%-i isə şəhərlərə yaxın ərazilərdə yaradılmışdır¹³.

Avropada isə elmi parklar əsasən çox da böyük olmayan şəhərlərdə, univeristət şəhərciklərindən kənarında yerləşdirilmişdir, bu ümumidə təqribən 53,0% təşkil edir.

Yuxarıda da qeyd edildiyi kimi sənaye parkları bir qayda olaraq bir neçə istiqamət, fəaliyyət sahələri üzrə ixtisaslaşa bilər. Parkların bir və ya bir neçə istiqamət üzrə ixtisaslaşmasında özəllik nədən ibarətdir? Birinci növbədə qeyd etmək lazımdır ki, elmi parklar əsasən bir sahənin inkişafı ilə bağlı ixtisaslaşmış olan parklardır. İkincisi isə bir neçə sahənin fəaliyyəti və inkişafı üzrə ixtisaslaşmış parkları (elmi) xüsusi xarakterlərlə fərqlənirlər. Parkların (elm və texnoloji) təqribən 65,0%-i sənaye klasterlərinin yerləşdiyi ərazilərə yaxın yerləşdirilir.

Elmi parkların özəlliklərindən biri də ərazisində biznes inkubatorlara üstünlüyün verilməsidir ki, onun ərzisinin təqribən üçdə ikisində biznes inkubatorları yerləşdirilmiş və fəaliyyət göstərirlər.

Texnoparkların yaradılması və fəaliyyəti üzrə təcrübələri öyrənilən ölkələrdə onlar əsasən universitetlərin, iri müəssisələrin və s. bu kimi mühüm əhəmiyyətli elmtutumlu və sənaye potensialı bazalarda yaradılması ilə səciyyələnirlər.

---

¹³ Бильдина Ольга Васильевна, автореферат диссертации на соискание ученой степени к.э.н. по теме: Государственная поддержка технопарков как организационной формы развития инновационной сферы национальной экономики. Москва – 2007 (<https://refdb.ru/look/2045834-pall.html>)

Sənayecə İEÖ-in texnoloji parkları (TP) elmi tədqiqat və konstruktör işlərinin aparılmasına, İEOÖ və yeni sənaye ölkələri texnoloji parkları isə ofşor layihələndirilməsinə və proqramlaşdırılmasına daha çox əhəmiyyət verirlər.

Təcrübə göstərir ki, bir qayda olaraq elmi parklar sənaye zonalarında yadrlır, elmi – sənaye parkları isə əsasən istehsal – ixrac ərazilərində təşkil edilir. Ölkə iqtisadiyyatının inkişaf səviyyəsindən asılı olmayaraq respublikanın iqtisadi rayonlarının və ya ayrılıqda hər hansı bir iqtisadi inkişafda digərlərindən fərqlənən, geridə qalanların sosial – iqtisadi inkişafına nail olmaq üçün rayon və ya kənd yerlərində texnopolislər yadrlılır.

Elmi – sənaye parklarla (ESP) texnopolislərin fərqi ondan ibarətdir ki, elmi parklar əsas etbarilə bu və ya digər istiqamətdə elmi araşdırmaların aparılmasını, müasir tələblərə cavab verən, məqsəd olaraq güdür, müasir tələblərə cavab verən, hətta gələcəyə yönəldilən texnika və texnologiyanın işlənilməsini, eyni zamanda elmi texniki konstruktör işləmələrinin istehsala tətbiqi və mənimsənilməsini hədəfləyir. Tenopolislər isə (yunancadan “techine” mədəniyyət və “polis” şəhər) azad iqtisadi zonaların formalarından biri olmaqla innovasiya proseslərinin aktivləşdirilməsi və sürətlənməsi, texniki və texnoloji innovasiyaların, yeniliklərin çevik və səmərəli tətbiqinə təkən vermək üçün yadrlılır. Texnopolislərin nüvəsini dünya səviyyəli yüksəkyexnoloji məhsullar istehsalının işlənilməsi və mənimsənilməsi üzrə regional mərkəzlər təşkil edir. Texnopolisin fəaliyyət proqramını fundamental və təbii elmi tədqiqatların aparılması və onların nəticələrinin növbəti addımda istehsala tətbiq etdirilməsini də özündə birləşdirir. Texnopolislər dövlət dəstəyindən bəhrələnilrlər.

ESP-nin əsas məqsədlərindən biri müasir texnika və texnologiyanın çevik mənimsənilməsinə nail olmaq və inkişaf etdirilməsidir ki, ESP-lər eyni zamanda sənaye sahələrinin, istehsallarının inkişafına zəmin yaratmaq və inkişafına təkən verməkdən ibarətdir.

Qeyd edək ki, sənaye zonaları (SZ) əsasən elm və texnika sahəsində qazanılan uğurların əldə edilən yeniliklərin müvafiq struktur bölmələrinə, məsələn akademik və elmi-tədqiqat mərkəzlərindən istehsal sahələrinə ötürülməsi üzrə

proseslərin effektivinin artırılması, tətbiqi və məniməsənilməsi üzrə vaxt intervalını qıaltmaqla prosesləri sürətləndirmək üçün tədqiqatların və onun üçün zəruri olan vəsaitlərin ərazi üzrə cəmlənməsi, təmərküzlədirilməsi ideyasını təşkil edir. Buna misal olaraq Asiya ölkələrində (Cin, Sinqapur, Tayvan, Malayziya, Honkonq və s.), Rusiya Federasiyasında, Azərbaycanda və digər bu kimi ölkələrdə TP və ya ETP, AİZ birləşmələri artıq qəbul olunduğu zamanda, Amerika Birləşmiş Ştatlarında “tədqiqat parkları”, Böyük Britaniyada elmi parklar, Cənubu Koreya Respublikasında ESP, Yaponiyada və Fransada texnopolislər, Alamniya Federativ Respublikasında innovasiya və texnologiyalar mərkəzləri Hollandiyada elmi parklar, Belçikada tədqiqat parkları kimi adlandırırırlar¹⁴.

---

¹⁴ Козырев А. Виртуальный технопарк на основе вычислительной сети как проект регионального и национального масштаба // Интеллектуальная собственность. Промышленная собственность. - 2006. - №8. - с.12-20

FƏSİL II. AZƏRBAYCANDA SƏNAYE MƏHƏLLƏLƏRİNİN TƏŞƏKKÜLÜ PROSESİ VƏ MÖVCUD VƏZİYYƏTİNİN TƏHLİLİ

2.1. Azərbaycan sənaye məhəllələrinin təşəkkülü prosesi və inkişaf mərhələləri

Ümumiyyətlə, Azərbaycanda sənaye məhəllələrinin yaradılması barədə “Xüsusi iqtisadi zonalar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun qəbul edilməsi (14 aprel 2009-cu il, № 791-IIIQ) ilə daha geniş düşünülməyə başlanılmışdır. Nəhayət ölkə Prezidentinin “Neftçala Sənaye Məhəlləsinin yaradılması haqqında” 2 fevral 2015-ci il tarixli N1011 sərəncamının imzalanması ilə bu sahədə ciddi işlər görülməyə başlanılmışdır. Bəli qeyri-neft sektorunun davamlı inkişafının təmin edilməsi, ölkə iqtisadiyyatının sənaye sahəsində fəaliyyət göstərən KOS-ın fəaliyyətinin dövlət tərəfindən dəstəklənməsi, və yerli əhalinin istehsal və xidmət sahələrində məşğulluq səviyyəsinin artırılması məqsədi ilə ölkə başçısının 2014-cü ildə Neftçalaya səfəri zamanı verdiyi tapşırıq müvafiq olaraq 2015-ci ildən Neftçala Sənaye Məhəlləsinin tikintisinə start verilmişdi.

Qeyd edək ki, Sənaye Məhəlləsinin yaradılması məqsədi ilə rayon mərkəzindən təxminən 5 km aralıda 10 hektar torpaq sahəsi ayrılmış və orada inşa işləri aparılmışdır. Əsas diqqətin region üçün prioritet olan sənaye məhsullarının istehsalına yönəldiləcyi planlaşdırılır. Neftçala Sənaye Məhəlləsində 500 nəfər işlə təmin ediləcəyi əvvəlcədən planlaşdırılmışdır.

Neftçala Sənaye Məhəlləsinin idarəedilməsi Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən İqtisadiyyat Nazirliyinin tabeliyində olan “Azərbaycan İnvestisiya Şirkəti” ASC-yə həvalə olunmuşdur.

Neftçala Sənaye Məhəlləsinin iştirakçıları kimi bir neçə müəssisə qeydiyyatdan keçmişdir. Bu müəssisələr aşağıdakılardan ibarətdir¹⁵:

- Neftçala Sənaye Məhəlləsində hazırda 9 iştirakçı qeydiyyatdan keçmişdir:

---

¹⁵ Neftçala Sənaye Məhəlləsi http://senaye.gov.az/az/senaye_zonalari/mehelleler/site_neftchala/

"KƏHF" Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyət (Balıq yemi istehsalı) 16 oktyabr 2015-ci ildə qeydiyyatdan keçmişdir.

- "Sun Rise Production" Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyət (Kağız stəkanların istehsalı) 8 iyul 2016-cı ildə qeydiyyatdan keçmişdir.

- "Petroqeoqaz" Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyət (Kənd təsərrüfatı avadanlığı və metal konstruksiyaların istehsalı) 1 sentyabr 2016-cı ildə qeydiyyatdan keçmişdir.

- "Providence Doytch Limited" Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyət (Modul tipli məktəb binalarının quraşdırılması) 15 dekabr 2016-cı ildə qeydiyyatdan keçmişdir.

- "Toğrul-2008" Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyət (Polietilen boru istehsalı) 19 dekabr 2016-cı ildə qeydiyyatdan keçmişdir.

- "Azproduct" Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyət (Balıq konservi məhsulları istehsalı) 14 fevral 2017-ci ildə qeydiyyatdan keçmişdir.

- "İlk Aqrokom" Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyət (Kənd təsərrüfatı avadanlıqlarının (o cümlədən, pivot suvarma sistemlərinin) istehsalı) 14 fevral 2017-ci ildə qeydiyyatdan keçmişdir.

- "Metak" Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyət (Plastik məmulatlar (o cümlədən, kənd təsərrüfatı təyinatlı taralar) istehsalı) 28 mart 2017-ci ildə qeydiyyatdan keçmişdir.

- "Azevrocar" Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyət (Avtomobil və ehtiyat hissələrinin istehsalı) 29 iyun 2016-cı ildə qeydiyyatdan keçmişdir.

2017-ci ildə sentyabrın 24-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən Neftşala Sənaye Məhəlləsinin (NSM) rəmzi açılışını bildirən lenti kəsilmişdir.

Yuxarıda qeyd edilən müəssisələrin fəaliyyətinə start verildi. Məhəllədə fəaliyyətə başlayan müəssisələr arasında ən böyüklərindən biri "Azərmaş" ASC – "İran Khodro" birgə avtomobil zavodudur. Bu Azərbaycan-İran birgə müəssisəsidir, onun illik istehsal gücü 10,0 min avtomobilə bərabərdir. "Azərmaş" ASC – "İran Khodro"də İran İslam Respublikasının "İran Khodro" şirkəti 25%-lik

paya malikdir. Müasir, innovativ texnik və texnologiyalarla təchiz olunacaq zavodda “Runna”, “Samand”, “Soren”, “Dena”, “Peugeot-206”, “Peugeot-207”, “Renault-Tondar”, “Renault-Pickup” kimi avtomobillərin istehsalı nəzərdə tutulmuşdur. Bu müəssisə tərəfindən istehsal olunacaq ilə 2,0 minin ixrac edilməsi planlaşdırılır. Əvvəlcədən ümumi investisiya dəyəri 24,0 mln. man. planlaşdırıldıqı halda, müəssisəyə verilən İnvestisiya Təşviqi Sənədi hesabına təqribən 2,0 mln. man. məbləğində qənaət edilib. Müəssisədə 300 nəfərin işlə təmin edilməsi gözlənilir.

Bu Sənaye Məhəlləsində “Azərmaş” ASC – “İran Khodro” birgə avtomobil zavodunun yaradılması regionda köməkçi istehsal və xidmət sahələrinin yaradılması və inkişafı üçün də mühüm şərait yaradır.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi sənaye məhəlləsində Neftçala balıq yemi istehsalı müəssisəsinin fəaliyyətinə də start verilmişdir. Bu müəssisənin illik istehsal gücü 25,0 min tona bərabərdir. Müəssisədə hazırda balıq yeminin istehsalı prosesi gedir və gələcəkdə bununla yanaşı və digər təyinatlı yem növlərinin də istehsalı nəzərdə tutulur. Qeyd edək ki, bu müəssisənin tam istismara verilməsinə görə 12,0 mln. man. investisiya yönümlü xərc edilmişdir. Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyinin Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu (SKMF) tərəfindən bu müəssisəyə 5,9 mln. man. güzəştli kredit verilmişdir. Eyni zamanda ona İnvestisiya Təşviqi Sənədi verilib ki, bu da öz növbəsində 1,2 mln. man. məbləğində vəsaitə qənaət üçün şərait yaradır və müəssisə 26 nəfəri işlə təmin edə biləcəkdir.

“METAK” MMC 1997-ci ildə, Ulu Öndərimiz, Heydər Əliyev Cənablarının ölkə iqtisadiyyatına verdiyi dəstək nəticəsində kiçik müəssisə olaraq təsis edilmiş və bugün, Prezidentimizin iqtisadiyyata bəslədiyi qayğıların səyində təqdim etdiyi məhsullar və xidmətlər çərçivəsində ölkəmizin ən qabaqcıl müəssisələrindən birinə çevirilmişdir. Şirkətimiz hal-hazırda tikinti, obyektlərin su-qaz təchizatı və isidilməsi, kanalizasiya sistemi kimi bir çox istiqamətlərdə istifadə olunan müxtəlif məhsulları alıcılara uğurla təqdim etməkdədir¹⁶.

¹⁶ “Metak” MMC http://www.e-senaye.az/index.php?action=company_detail&company_id=299

Şirkət Rusiya və Ukraynada istehsal olunan polad boruların, profillərin, boru birləşmələrini uzun illərdir ki, daxili bazara idxalı və satışını həyata keçirir və eyni zamanda Türkiyənin siyirtmə və birləşmələrini istehsal edən, Duyar Vana şirkətinin Azərbaycanda rəsmi distribütorudur.

Şirkətin istehsal etdiyi məhsullar yerli və xarici bazarlarda (Ukrayna, Rusiya və Qazaxıstan və s.) yüksək tələbatla malikdir.

Qeyd edilən təcrübə və uğurlu fəaliyyəti ilə seçilən “Metak” MMC-nin də Neftçala Sənaye Məhəlləsində öz müəssisəsini yaratması təqdirəlayiqdir. Müəssisə tərəfindən sənaye məhəlləsində yaratdığı istehsal sahəsində plastik məmulatlar, kənd təsərrüfatı təyinatlı taralar və s. istehsalı nəzərdə tutulmuşdur.

Məhəllədə fəaliyyət göstərəcək müəssisənin illik istehsal gücü 2 mln. taraya bərabərdir. Müəssisəyə 1,35 mln. man. məbləğində vəsait (investisiya) sərf edilib. Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyinin SKMF tərəfindən bu müəssisəyə 0,6 mln. man. güzəştli kredit verilib. Eyni zamanda ona İnvestisiya Təşviqi Sənədi verilib ki, bu da öz növbəsində “Metak” MMC-yə təqribən 0,035 mln. man. qənaət etməyə imkan yaradır.

1987-ci ildən fəaliyyətə başlayan "Gilan Holding" ölkəmizdə həqiqətən də çoxsaylı böyük əhatəli layihələrə investisiya yatıran şirkətdir.

"Gilan Holding" kimi şirkətin Neftçala sənaye məhəlləsində “Gilan PİVOT” MMC vasitəsilə iştirakı belə ərazilərin əhəmiyyətindən xəbər verir. “Gilan PİVOT” MMC də digər müəssisələr kimi yalnız müasir tələblərə cavab verən texnika və texnologiyadan istifadə etməklə “dairəvi suvarma sistemləri” istehsalını həyata keçirəcəkdir. Müəssisənin ümumi investisiya dəyəri 1,0 mln. manata bərabər olan “Gilan PİVOT” MMC-nin illik istehsal gücü 60-80 suvarma sisteminə bərabər olmaqla 15 nəfəri işlə təmin etmək imkanına malikdir.

Nüftçala sənaye məhəlləsində kiçik sahibkarlar üçün çoxsaylı emalatxanalar da yaradılıb və 10 nəfər işlə təmin edəcəkdir.

Sənaye məhəlləsində fəaliyyət başlayan müəssisələrdən biri də “Toğrul-2008” MMC-dir. Bu müəssisə ildə 360,0 ton suvarma boruları istehsal etmək

imkanına (istehsal gücü) malikdir. Müəssisənin inşası və istismara verilməsinə 0,1mln. man. məbləğində vəsait (investisiya) sərf edilib. Müəssisənin yaradılmasının üsdün cəhəti Neftçala ətrafı rayonlarda fermerlərin müəssisə məhsullarına olan tələbatının yerində ödənilmə imkanının qazanılmasıdır. Neftçala sənaye məhəlləsində təhsil sahəsi üçün də şərait yarada bilən bir müəssisə yaradılmışdır. Bu “Providence Limited” MMC-dir ki, bu müəssisə “Modul” tipli məktəb binalarının quraşdırılması kimi işləri icra edəcəklər. 15 nəfəri işlə təmin edən “Providence Limited” MMC-yə 0,08 mln. man. məbləğində sərmayə yatırılıb.

Artıq 2011-ci ildən Respublikada fəaliyyətə başlayan (təsis edilmiş) “AzProduct” MMC əsasən milli yeməklər olan plov, dolma, səbzi, xəzər siyəniyi tomat sousunda, xəzər siyəniyi öz şirəsində və s. kimi məhsulların istehsalı ilə məşğuldur. Müəssisə 35 nəfəri işlə təmin etmişdir ki, hazırda Neftçala Sənaye Məhəlləsində iştirakçı olaraq burada 40 nəfəri işlə təmin edir və ildə 7,0 mln. şərti banka konserv və 500,0 ton soyudulmuş təzə balıq istehsalını planlaşdırır. Deməli Sənaye Məhəlləsində müəssisə əsasən balıq emalı və konservləşdirilməsi ilə məşğul olacaqdır. Müəssisəyə 17,0 mln. man. məbləğində sərmayə yatırılıb və təqdim edilən İnvestisiya Təşviqi Sənədinə görə 0,29 mln. man qədər qənaət etmə imkanına malikdir.

Neftçala Sənaye Məhəlləsində “Sun Rise Production” MMC kimi müəssisənin də fəaliyyətinə start verilmişdir. Bu müəssisə əsasən kağızdan hazırlanan stəkanların buraxılışı və hazır içkilərn istehsalı üzrə işlər görülməkdədir.

Müəssisənin yaradılmasına 0,9619 mln. man. məbləğində investisiya yatırılmış və İnvestisiya Təşviqi Sənədinə görə 0,084 mln. man. qədər qənaət etmək imkanı yaradılmışdır.

Neftçala Sənaye Məhəlləsində toplantı və təlimlərin keçirilməsi üçün iclas otaqları, müasir ofis sahələri, sərgi-satış mərkəzi, tibb məntəqəsi, poçt, yeməxana və sənaye məhəlləsinin idarəedici təşkilatının istifadəsi üçün sahələrdə istifadəyə verilmişdir.

İkinci bir Sənaye Məhəlləsinin Masallıda yaradılmaı üzrə işlər sürətlə davam etməkdədir, artıq tamamlama işləri yekunlaşır. Bu məhəllənin yaradılması barədə Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab İlham Əliyev 2016-cı ilin 13 iyunda N2115 Sərəncamı imzalamışdır. Masallı Sənaye Məhəlləsində tikinti işləri sürətlə aparılır və I mərhələ çərçivəsində tikinti işləri 2018-ci ilin fevral ayında başa çatdırılacaq və sənaye məhəlləsindəki istehsal sahələri sahibkarların istifadəsinə veriləcək. Ümumi ərazisi 10,0 hektar olan Masallı Sənaye Məhəlləsində birinci mərhələdə üç istehsalat korpusu, inzibati və texniki binalar, köməkçi sahələr tikiləcək. Sahibkarlar tərəfindən artıq ümumi dəyəri 33,0 milyon manatdan çox olan 33 layihə təklifi təqdim olunub. İlk olaraq Sənaye Məhəlləsində ümumi dəyəri 7,1 mln. manat olan 9 layihənin icrasına başlanılacaq. 200-dən çox iş yerinin yaradılacağı bu layihələrdən 4-ü mebel istehsalı, digərləri plastik məmulatlar, metal məmulatlar, tikinti materialları, kabel istehsalı və duluşçuluq məmulatları istehsalı sahələrini əhatə edir. Bu müəssisələrin cari ilin aprel ayında fəaliyyətə başlaması nəzərdə tutulur. Hazırda tikintidə 200 nəfər çalışır. Müəssisələrin işə düşməsi nəticəsində 600-dən çox yeni iş yeri açılacaqdır¹⁷.

Hacıqabul Sənaye Məhəlləsi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin 25 iyul 2017-ci il tarixli Sərəncamı ilə yaradılmışdır

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Dövlət başçısının 25 iyul 2017-ci il tarixli Sərəncamı ilə Hacıqabul Sənaye Məhəlləsinin tikintisinə artıq başlanılması və bu sahədə işlər sürətlə davam etməkdədir. Sənaye Məhəlləsində regionun iqtisadi potensialına uyğun olaraq, ağır maşınqayırma, xüsusi vaqonqayırma, kompozit materiallar, plastik taralar, avtomobil və tikinti materiallarının istehsalı üçün avadanlıqların istehsalı müəssisələrinin yaradılması nəzərdə tutulur. Bu layihələr çərçivəsində 43,0 milyon manat investisiya yatırılması və 850-dən çox iş yerinin yaradılması planlaşdırılır. Qeyd edilib ki, artıq "ATEF Sənaye Kompleksi" MMC Hacıqabul Sənaye Məhəlləsinin ilk rezidenti kimi qeydiyyatına alınıb. Sənaye

---

¹⁷ "Azərbaycan İnvestisiya Şirkəti" ASC-nin icraçı direktoru Rövşən Nəcəf Sənaye məhəllələrində görülmə işlərin vəziyyəti açıqlandı. 24 Yanvar 2018 <http://www.marja.az>

Məhəlləsində tikinti işlərinin birinci mərhələsi 2018-ci ilin III rübündə başa çatdırılaraq sahibkarların istifadəsinə veriləcək¹⁸.

2017-ci ildə dövlət başçısı Sabirabad Sənaye Məhəlləsinin yaradılması barədə Sərəncam imzalayıb və sənaye məhəlləsinin təməlini qoyub. 20,3 hektar ərazidə salınacaq sənaye məhəlləsində tikinti işlərinə 2018-ci ilin fevral ayının sonlarında başlanılması və birinci mərhələnin iyul ayında başa çatdırılması nəzərdə tutulur. Sənaye Məhəlləsində yun tədarüku, pambıqtəmizləmə, taxta, plastik məmulatlar və tikinti materiallarının istehsalı, kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı müəssisələrinin və logistika mərkəzinin yaradılması nəzərdə tutulur¹⁹.

Beləliklə, artıq fəaliyyət göstərən və yaradılmaqda olan Sənaye Məhəllələrinin ölkənin və onun regionlarının sosial-iqtisadi inkişafındakı rolunun nə qədər əhəmiyyətli olmasını nəzərə alaraq həm kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına və həmçinin bölgələrdə əhalinin iş yerləri ilə təminatının yaxşılaşdırılmasında effektiv nəticələrinin olaması gözləniləndir.

Artıq son illər ərzində ölkənin regionlarında dörd sənaye məhəlləsi yaradılmışdır ki, onlarda müxtəlif profilli müəssisələr fəaliyyət göstərirlər və perspektivdə göstərcəkdir. Hazırda yaxın illərdə ölkənin bir neçə şəhərlərində də sənaye məhəllələrinin yaradılması imkanları araşdırılır. Məsələn, Ağstafa, Ağdam, Qazax və digər rayonlarda. Qeyd edilənlərə söykənərək vurğulamaq olar ki, 2004-cü ildən bu tərəfə sənayesinin diversifikasiyası istiqamətində aparılan işlər öznün səmərəsini verməkdədir. Əsas məsələlərdən də biri gələcəkdə yaradılmış və yaradılacaq sənaye məhəllələri arasında ixtisaslaşma və texnoloji inteqrasiya prosesinin sürətlənməsi və daha da dərinləşməsi istiqamətində tədbirlər planının hazırlanması və reallaşdırılmasıdır.

---

¹⁸ Hacıqabul Sənaye Məhəlləsinə 43 milyon manat investisiya qoyulacaq. <https://azertag.az/xeber/>

¹⁹ “Azərbaycan İnvestisiya Şirkəti” ASC-nin icraçı direktoru Rövşən Nəcəf Sənaye məhəllələrində görülən işlərin vəziyyəti açıqlandı. 24 Yanvar 2018 <http://www.marja.az>

2.2. Sənaye məhəllələrinin fəaliyyətinin qiymətləndirilməsinə kompleks yanaşma

Sənaye parklarının və məhəllələrinin səmərli inkişafı ölkənin strateji inkişaf planının hazırlanmasında və dövlətin sosial-iqtisadi siyasətinin formalaşdırılması və əsaslandırılmasında, iqtisadiyyatın prioritet inkişaf istiqamətlərinin, dövlət struktur siyasətinin, dövlət investisiya - innovasiya siyasətinin və innovasiya fəaliyyətinin aktivləşdirilməsinin üzrə tədbirlərin müəyyən edilməsində mühüm əhəmiyyətə malikdir²⁰. İnnovasiya meyilli müəssisələrin, sənaye parklarının və məhəllələrinin inkişafı üzrə müvafiq dövlət proqramlarının hazırlanması və onların işlək vəziyyətdə saxlanması ölkədə innovasiya potensialının formalaşdırılmasında inkişaf nöqtəsi kimi qəbul edilir.

Müasir dövrün tələblərinə cavab verə bilən hər bir sənaye zonası (sənaye parkları və məhəllələri) özlərinin maddi-texniki bazasını formalaşdırmağa və möhkəmləndirməyə, daxili və xarici bazarlarda özünə yer etməyə, iqtisadi gəlir, fayda əldə etmək uğrunda mübarizə aparırlar. Sənaye Məhəllələrinin iqtisadi səmərəliliyi onun layihələndirildiyi və yerləşdirildiyi regiona, əhalinin sosial-iqtisadi vəziyyətinə təsir etmə və yerli resurslardan istifadə imkanları ilə təyin edilə bilər. Sənaye Məhəllələri səmərəli fəaliyyətləri ilə məskunlaşdırıldığı ərazinin, yerli əmək və təbii resurslarını dövrüyyəyə cəlb etməklə regional iqtisadi inkişafa öz töhfəsini vermiş olacaqdır.

Sənaye Məhəllələrinin (SM) fəaliyyətinin sosial - iqtisadi səmərəliliyini təyin etmək çox da asan məsələ deyildir. Çünki onlara aşağıda qeyd edilənlər xasdır:

- SM müstəqil olmayan, dövlət dəstəyi alan və iri həcmlə kapital yatırımı tələb edən təsərrüfat ərazisidir;

---

²⁰ Бозо Н.В. Территориальное планирование: учеб. пособие. Ч.1: стратегическое планирование. Новосибирск: Изд-во НГТУ, 2013

- SM digər analoji qruumlardan, məsələn texnoloji parklardan, texnopolislərdən, Azad İqtisadi Zonalardan və s. müəyyən dərəcədə fərqlənən, onlara nismətdə sadə quruluşa malikdir;

- SM özünün müəyyən dərəcədə sadə infrastrukturuna malikdir;

- SM-nin fəaliyyəti müvafiq sosial-iqtisadi göstəricilər vasitəsilə araşdırılır, təhlil edilir və qiymətləndirilir.

Yuxarıda qeyd edilən səbəblər nəzərə alınmaqla SM-in fəaliyyətinin səmərəliliyinin düzgün müəyyən edilməsi, dəyərləndirilməsi və onun əsasında perspektiv strateji planların işlənilməsi məqsədilə özəl tədqiqatların aparılmasına ehtiyac yaranır.

Ümumiyyətlə, təhlil zamanı istifadə olunması mümkün olan iki göstəriciyə önəm verilməsi təklif olunur.

Bu göstəricilərdən birincisi sənaye məhəllələrinin rezidentlərinin fəaliyyətinin səmərəliliyi, ikincisi isə həmin rezidentlərin öz əmlakları və onlara mənsub ərazilərin istifadəyə təqdim edilməsi sahəsində fəaliyyətin rentabelliyyətidir.

SM-in istehsal-təsərrüfat fəaliyyətinin yüksək səviyyədə təşkilinin nəticəliliyi və alınan konkret mənfəətin həcmi orada rezident qismində çıxış edən sahibkarlıq subyektlərinin necə fəaliyyət göstərməsindən asılıdır.

Nəzərə almaq lazımdır ki, rezidentlər sənaye məhəllələrinin ərazisində yerləşməklə fəaliyyət üçün zəruri istehsal vasitələri ilə özlərini təmin edilirlər. Artıq necə və hansı vasitələrdən istifadə etmələri özlərindən asılı olur. Lakin burada bir nuansı nəzərə almaq lazımdır ki, dövlət siyasətinə uyğun olaraq belə ərazilərdə yalnız yüksək keyfiyyətli, innovasiyaya uğramış istehsal vasitələrinin tətbiqinə üstünlük, önəm verilir.

SM-də rezident qismində çıxış edən müəssisələrin fəaliyyətinin uğurluluq səviyyəsinə, səmərəlilik dərəcəsinə “patent fəallığı” bir amil olaraq təsir edir.

SM – i təşkil edən müəssisələrin bəzilərinin mövcud rəqabətə tab gətirə bilmir, mənfəətli deyil ziyanla çalışır, tədricən fəaliyyətlərinə xitam vermək qərarına gəlirlər.

Bəzi “vençur” müəssisələr yatırılan kapitalın beş il ərzində özünü ödəyə biləcəyini fərz edirlər və riskə gedirlər. Lakin təcrübədə çoxsaylı hallar vardır ki, heç də belə fərziyələr özünü doğrultmayıbıdır.

Sənaye məhəllələrində KOS-lər fəaliyyətlərini təşkil etməklə geniş və mükəmməl infrastrukturdan istifadə etməklə innovativ məhsullar istehsal edir və xidmətlər göstərirlər. Bu isə öz növbəsində niticə etibarilə regionlarda əhalinin məşğulluq səviyyəsinə və maddi-rəfah halın a müsbət təsir göstərir.

SM - ə KOS subyektlərini cəlb etmək üçün dövlət onlara ərazidə müvafiq istehsalların təşkili üçün müəyyən həcmdə güzəştli kreditlərin verilməsi, resursların alınmasında imtiyazlarla təminat sahəsində dəstək verir.

Sənaye Məhəllələləri fəaliyyətə başlamaqla müstəqil olmaqla bərabər yerləşdiyi inzibati ərazi üzrə inkişaf proqramına qoşulmalı, infrastrukturun mövcud vəziyyətinin qorunub saxlanması, şəhər və ya rayonda quruculuq abadlaşdırma işlərinə qoşulmalı və tədricən sosial i iqtisadi layihələrdə iştirak etməlidir.

Müəyyən dövrdən sonra regionda artıq müəyyən iqtisadi gücə çevriləcək sənaye məhəllələri müxtəlif layihələrdə: yeni istehsalların yaradılmasında, ətraf rayon və kəndlərdə infrastrukturun formalaşdırılmasında, müxtəlif sosial-iqtisadi xarakterli müşkül məsələlərin həlli proqramlarına qoşulması nəzərdə tutulur. Bu kimi proqramlara qoşulmaqla SM aşağıda qeyd edilən məsələlərin həllində yardımçı ola bilər:

- regionda yerləşən müəssisədə istehsal müəssisələrinin fəaliyyətinin aktivləşdirilməsi, avadanlıq parkının yenilənməsi, təkmilləşdirilməsi, fondla silahlandırılması və sahibkarlıq subyektinin rəqabətqabiliyyətlilik səviyyəsinin yüksəldilməsi;

- müəssisənin və ya iqtisadi rayonun elmi – texniki potensialını möhkəmləndirmək;

- rayonun, şəhərin, ərazinin sosial – iqtisadi infrastrukturunun formalaşdırılması və dövrü olaraq bərpası hesabına qorunub saxlanması;

- tədricən formalaşan azad vəsait hesabına investor qismində çıxış etmək;

- yeni - yeni istehsal və xidmət müəssisələrinin yaradılması hesabına iş yerlərinin sayının artırılması ilə regionda işlə təmin olunma səviyyəsinin yüksəldilməsi;

- şəhər, qəsəbə və kəndlərdə ekoloji durumun yaxşılaşdırılması;

- KOS - in, o cümlədən özəlliklə də innovasiya biznesinin inkişafına önəmin verilməsi;

- qeyd edilən ərazilərdə idxal əvəzləyici və ixrac yönümlü məhsulların istehsalını stimullaşdırmaq;

- keyfiyyətli məhsulların istehsalı hesabına ölkə daxilində yerli məhsullara tələbatın formalaşdırılması;

- bölgələrdə əhalinin işlə təmin edilməsi hesabına onların maddi-rifah hallarının yaxşılaşdırılması və s.

Regionlarda yerli xammala əsaslanan istehsal imkanları nəzərə alınaraq sənaye potensialının gücləndirilməsi də mühüm məsələlərdəndir. Sənaye potensialının gücləndirilməsi istehsalların, ixtisaslı kadrların, mütəxəssislərin regionlara cəlb edilməsinə şərait və stimulyaradır.

SM - in normal fəaliyyət göstərməsi üçün məqsədli proqramlar hazırlanır və onların əsasında fəaliyyət göstərilir. Belə proqramlar əsasən uzunmüddət üçün hazırlanırlar.

Təcrübə göstərir ki, texnopolislərin ümumi fəaliyyəti idarəetmə üsulları və yanaşmaları nəzərə alınmadan onu təşkil edən müəssisələrin ayrılıqda hər birinin istehsal təsərrüfat fəaliyyətinin nəticələri müəyyən edilmiş bir neçə göstərici üzrə qiymətləndirilir.

Mənfəətin əldə edilməsi hər bir təsərrüfat subyektinin ali məqsədi olması nəzərə alınaraq qeyd etmək olar ki, onların fəaliyyətlərini necə təşkil etmələri, cari dövrdə mövcud vəziyyət və gələcək dövrlərdə gözləntilərinin nədən ibarət olmasının təyin edilməsi məqsədilə sənaye məhəllələrini təşkil edən müəssisələrin fəaliyyəti ayrılıqda və onun özünün ümumi fəaliyyəti müəyyən meyarlar əsasında qiymətləndirilməlidir.

Təcrübə göstərir ki, qiymətləndirmədə aşağıda qeyd edilən meyarlar əsas götürülür:

- sənaye zonalarda, sənaye məhəllələrində, müəssisələrdə yaradılan yeni iş yerlərinin sayı;
- yeni təsis edilmiş müəssisələrin sayı;
- SM və texnoloji parkların ərazisində məskunlaşan müəssisələrin sayı və s.

Qiymətləndirmə zamanı innovasiyanın nəticələrinin müəyyən edilməsi və bu yöndə uyğun qərarların qəbulu üçün müvafiq göstəricilər sistemindən istifadə etmək lazımdır. Bu göstəricilər vasitəsilə ranjirovka etməklə sənaye məhəllələrinin reyting qiymətləndirilməsini aparmaq olar.

Sənaye məhəllələrini, onları təşkil edən müəssisələri miqyasları, fəaliyyət profili, inkişaf dərəcələri üzrə qruplaşdırmaq və təsnifatlaşdırmaq tələb olunur. Bu təsnifata, onların mövcud vəziyyətlərinə adekvat olaraq sənaye məhəlləsi üçün ümumi və onu təşkil edən müəssisələr üçün isə ayrılıqda uyğun qərarların qəbul edilməsi, tədbirlərin hazırlanması və tətbiq edilməsi, zərurət yarandıqda dəstəyin verilməsi kimi mühüm addımlar atılmalıdır.

Bu kimi qiymətləndirmələr sənaye məhəllələrinin, onun struktur bölmələrinin mövcud vəziyyətini, qazandığı üstünlükləri və müəyyən səbəblərdən yaranan çatışmazlıqları təyin etməyə və adekvat olaraq müvafiq vəzifələrin formalaşdırılmasına xidmət edir.

Qiymətləndirmədə hansı göstəricilərə üstünlüyün verilməsini çəki əmsallarından istifadə etməklə müəyyən etmək olar.

SM-in dərəcələrə ayrılması ayrı-ayrı ölkələrdə müxtəlif dövrlərdə onların dövlət - ictimai akreditasiyası üzrə nəticələr əsasında aparılır.

Bəli yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi araşdırma işləri sistemli şəkildə ayrı-ayrı göstəricilərdən istifadə etməklə aparılır.

SM – in istehsal-təsərrüfat fəaliyyətinin dəyərləndirilməsi, ona qiymətin verilməsi əsasən innovasiyanın nəticəsi olan məhsulların xüsusi çəkisi, hazırda

yeni məhsulların kommersiyalaşdırma mexanizmlərinin işlək olması kimi çoxsaylı göstəricilərdən istifadə etməklə aprılmalıdır.

Dərəcələrə bölmənin yekunundan asılı olaraq sənaye məhəllələrinə müxtəlif güzəştlərinin həcmi dəyər ifadəsində, məsələn vergi güzəştlərinin təqdim edilməsini hesabatlarda və yeni maliyyələşdirmə əməliyyatlarında nəzərə almaq lazımdır.

Sənaye məhəllələrinin səmərəliliyinə proqnozlaşdırılan sayda və profildə müəssisələrin qeydiyyatı düşməsi və onların fəaliyyətinin nəticələri ciddi təsir göstərir. Nəzərə almaq lazımdır ki, tətübə göstərir ki, dünyada yaranan belə ərazilərin əksəriyyətində arzu olunan sayda müəssisələr qeydiyyatdan keçmir. Bu məsələ ölkənin ərazilərində yaradılan sənaye məhəllələrində də özünü qabarıq şəkildə biruzə verir.

Sənaye Məhəllələri KOS-in fəaliyyəti üçün çox əməliyyatlı innovasiyalı formadır və çoxsaylı təsərrüfat subyektləri üçün zəruri və arzuolunan məqsədli nəticələr məkanıdır.

Sənaye Məhəllələrin təşkilində layihə üzrə qərarların kommersiyalaşma baxımından səmərəliliyinə qiymətin verilməsi təklif olunur. Bu halda vəsaitlərin axın modelində (diskontlaşdırmanın dəyər modeli) deyil, əlavə olan yanaşma qiymətləndirməsi (ƏYQ – iqtisadi mənfəət, iqtisadi əlavə olunmuş dəyər (ƏOD)) əsas götürülür ki, bu halda layihə üzrə tələb olunan vəsaitin məcmu kəmiyyətindən artıq əlavə edilmiş dəyəri, faydanı əsaslandırmaq tələb olunur.

Tələb olunan layihənin əlavə olaraq yanaşma qiymətləndirinin DCF metodundan istifadə olunur. ƏYQ qiymətləndirinin metodunun DCF-dən fərqi ikincinin hazırlanan layihənin həyata keçirilməsindən alınan gəlirin gələcəkdə gözlənilən məbləğinin nəzərə almasıdır.

ƏYQ hazırlanan və ya reallaşdırılmış layihənin və ya layihələrin ümumilikdə təmiz mənfəətini müəyyən edən göstəricidir.

Tətbiq edilən ƏYQ nəzəriyyəsinin analizi:

- A. Rapportun “səhmdar cəmiyyətin kapitalının ƏOD - SVA”;
- B. Styuart və Dj. Stern: investisiya kapitalından “iqtisadi ƏOD”;

- müəssisənin vəsaitlərinin gəlirliyinin daxili norması (CF ROİR);
- BCG -nun pul vəsaitlərinin əlavə olunmuş axını (CVA).

Beləliklə, qeyd edilən nəzəriyyələr əsas götürülərək vurğulamaq olar ki, layihə tərəfindən əvvəlcədən ona qarşı qoyulan dəyərdən artıq kapital (ƏYQK) hesabına alınan iqtisadi mənfəət layihəni xarakterizə edir. Bu sənaye məhəllələrinin bütün iştirakçıları tərəfindən yaxşı qarşılanır və onlar üçün cəlbedicidir. Belə ki, o müəssisələrin dəyərinin yüksəldilməsi imkanlarının (maliyyə) olması haqqında müsbət təsəvvür yaradır.

B.Styuart və Dj.Stren hesab edirlər ki, əlavə yanaşma qiymətləndirilmə metodu yeni dəyər formalaşdırmaq üçün t ilində $\dot{I}EKG > KO\dot{C}D$ nisbəti yerinə yetirilməlidir, yəni maliyyələşdirilmiş vəsaitin gəlirliyi oxşar müəssisənin maliyyələşməsinin orta ölçüsünü üstələməlidir²¹:

$$\dot{E}YQK = (\dot{I}EKG - KO\dot{C}D) \times CEK,$$

burada, CEK (capital employed) – cəlb edilmiş kapital.

KOÇD - vəsaitin orta ölçülü dəyəridir.

Qeyd edilən düstura görə yekun olaraq vurğulamaq olar ki, belə qiymətləndirmə üsulu vəsaitin illik yayılmış (spread) gəlirliyini də nəzərə alır.

Belə olduqda peşəkarlıq keyfiyyətinin, bilik və bacarığın və s. maddi və qeyri-maddi aktivlərin reallaşdırılması ilə əlaqəli sənaye məhəllələrinin vəsaitlərinin artırılması kapitalın orta ölçüsü ilə müayisə etməklə mümkün olur.

Nəticə etibarilə təhlil edilən, dəyərləndirilən layihəyə yönəldilən vəsait, investisiya edilmiş kapital (CEK), onun görünməyən hissəsinin, məslən intellektual hissəsinin nəzərə alınması ilə müəyyən edilir. Bu da hesabat ilinin nəticələrinə bu və ya digər dərəcədə təsir göstərir (xalis mənfəət - NOPAT (NOPLAT)).

²¹ Корепин Дмитрий. Как провести расчет EVA, используя бухгалтерские данные, <https://fd.ru/articles/37526-red-kak-provesti-raschet-eva-ispolzuya-buhgalterskie-dannye>

İnvestisiyalaşdırılan vəsaitin gəlirliyi (İEKG), layihənin gəlirliliyi (LG) və həmçinin xərcləri (LX) arasında yaranan fərqlərin müəyyən edilmiş vaxt intervalında layihənin tətbiqi, mənimsənilməsi və istehsal olunan layihə məhsulunun bazara çıxarılması məqsədilə zəruri olan (təbii ki, vaxt amili nəzərə alınmaqla) kapitalın (investisiyanın) kəmiyyətinə nisbəti kimi müəyyən edilir. Bunu aşağıdakı düsturla ifadə etmək olar:

$$İEKG = (LG - LX) : CEK.$$

Nəticə etibarilə qənaət ondan ibarətdir ki, layihə üzrə sənaye məhəlləsinin və cəlb edilmiş kapitalı arasındakı nisbət analogi olaraq layihə iştirakçılarının yatırdığı kapitalın yaranan təkrar istehsal strukturunda hökmən nəzərə alınmalıdır.

Layihə üçün gərək olan vəsaitin, investisiyanın ümumi məbləğinin, orta çəki dəyərinin müəyyən edilməsi üçün layihənin həyata keçirilməsi vaxt intervalında KOÇD göstəricisinin vaxt üzrə dəyişmə dinamikasının proqnozunun verilməsi gərəkdir.

KOÇD kimi göstəricisinin düzgün qiymətləndirilməsi sənaye məhəlləsinin uzunmüddətli perspektivdə cəlb edilən maliyyə vəsaitlərindən xüsusi fəaliyyətdə istifadə etməklə ona sərf edilən xərclərin kəmiyyətini təyin və xarakterizə edir.

Nəticə etibarilə qeyd etmək olar ki, KOÇD potensial strateji investorlar tərəfindən əldə edilən orta investisiyaverimi səviyyəsində müəyyən oluna bilər.

Layihənin işlənilməsi, tətbiqi və həyata keçirilməsi müddətinin müəyyən edilməsini müddətinin müəyyən edilməsinin “qiymətləndirmə və yoxlama” LRMME metodu ilə aparılması tövsiyyə olunur.

Sənaye Məhəllələrində layihə üzrə verilən qərarın kommersiyyalaşdırılmasından alınan effektin qiymətləndirilməsinə tövsiyyə olunan yanaşma bir sıra imkanları, üstünlükləri əldə etməyə imkan verir:

- müəyyən edilmiş məqsədlərə nail olma səviyyəsini xarakterizə etməyə;
- maddi və qeyri-maddi məsrəflərin dəyərləndirməyə və qiymətləndirməyə;

- sənaye məhəlləsi ərazisində fəaliyyətin yeni təşkilati formalarının formalaşmasına sərf edilən vaxtın optimallaşdırılmasına imkan verir.

Sənaye Məhəllələrinin yaradılmasının sosial - ictimai əhəmiyyətliyi sahibkarlıq üçün və həmçinin cəmiyyət üçün onun fəaliyyətinin sosial-iqtisadi faydalılığı ilə xarakterizə olunur.

Sənaye Məhəllələrinin istehsal – təsərrüfat fəaliyyətinin qiymətləndirməsində digər bir meyardan istifadə oluna bilər. Bu sənaye zonalarının, o cümlədən sənaye məhəllələrinin uğur meyarıdır. Bu meyar özünü təsdiq etmiş sənaye zonalarının, məsələn ABŞ, Çin kimi ölkələrdə formalaşmış sənaye zonalarının fəaliyyətinin qiymətləndirilməsində istifadə olunur.

Sənaye Məhəllələrinin ümumi fəaliyyətinin yuxarıda sadalanan bütün meyarlar nəzərə alınmaqla öyrənilməsi, təhlil edilməsi, fəaliyyət boyu əldə edilən nəticələrin, yaranmış problemlərin müəyyən edilməsi, adekvat olaraq uyğun tədbirlər planının hazırlanması və zamanında tətbiq edilməsinə, mənimsənilməsinə və ən əsası isə problemlərin həll edilməsinə zəmin yaratmış olur.

Mühüm addımlardan biri də sənaye məhəlləsində artıq müəyyən dövrdə fəaliyyət göstərən müəssisələrdən hər hansının özünü doğrultmaması onların məhəllənin nəzdindən çıxarılması və yeni daha əhəmiyyətli və perspektivlililərinin cəlb edilməsidir.

Ümumiyyətlə, İEÖ-in təcrübəsinə istinadən qeyd etmək olar ki, Sənaye Məhəllələrində fəaliyyət göstərən müəssisələrə adətən bir ildən üç ilə qədər dövr üçün müəyyən əlavə imtiyazlar verilir və onların fəaliyyəti müddət keçdikdən sonra qiymətləndirilir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, sənaye zonalarının, o cümlədən sənaye məhəllələrinin yaradılması olduqca kapital və əməktutumludur. Bu yüksək riskli və məsuliyyətli bir prosesdir.

SM – i layihələndirilərkən onun prioritet fəaliyyət istiqamətləri müəyyən edilməsi, təşkilati və funksional infrastruktur sahələrinin formalaşdırılmasına ciddi yanaşılmalı və bu məsələlərdə məşul şəxs olduqca peşəkar və təcrübəli olmalıdır.

Ölkəmizdə SM - nin layihələndirilməsi, yaradılması və yüksək səmərəli fəaliyyətinin təmin edilməsi respublikanın regionlarının sosial və iqtisadi inkişafını nəzərdə tutan çoxsaylı fərman və sərəncamlara, həmçinin Milli iqtisadiyyatın perspektiv inkişafı üzrə SYX-yə müvafiq olaraq müəyyən əvvəlcədən edilmiş rayon, şəhər və ya qəsəbənin sosial və iqtisadi inkişafına zəmin yaradır.

2.3. Azərbaycanda və xaricdə təşkil olunmuş sənaye zonalarının müqayisəli təhlili

Müasir sənaye zonalarının elmi, texnoloji və istehsal sahəsində sürətli inkişafını təmin edən, KOS-in yaradılması, rəqabət qabliyyətli elm tutumlu məhsulların işlənməsi, tətbiqi və mənimsənilməsi, buraxılan innovativ məhsulların yerli və xarici bazarlara çıxarılmasını təmin edən işgüzar mühitin yaranmasına zəmin yaradır.

Sənaye zonalarının, məhəllələrinin formalaşmasına və mütərəqqi inkişafına zəmin yaratmaqla ölkənin regionlarında bununla elmi, istehsal və sosial infrastrukturunun formalaşdırılmasına və intensiv inkişafına şərait yaradır. Eyni zamanda yaranan sənaye məhəllələrinə bilavasitə regionda yaşayan və həmçinin mərkəzdən yüksək peşə və ixtisasa malik, təcrübəli mütəxəssislərin cəlb edilməsi və həmçinin yerlərdə iqtisadiyyatın gücləndirilməsinə nail olmaq mümkün olur. Həmçinin, ayrı-ayrı sahələrdə inkişafa nail olmaq üçün dövlət dəstəyinin verilməsi də vacib amillərdəndir.

Sənaye zonalarının, məhəllələrinin rezidentlərinə, sahibkarlara öz məhsullarının keyfiyyətinin və müvafiq olaraq rəqabət qabliyyətliliyinin artırılması, yeni müasir texnika və texnologiyanın çevik tətbiqi, kiçik və orta sahibkarlığın innovasiyon fəaliyyətlərində, risklə üz-üzə fəaliyyət göstərən müxtəlif profilli müəssisələrdə yüksək nəzəri və praktiki təcrübə toplamış gənc kadrların məqsədli

şəkildə seçimi və regionun elmi-texniki imkanlarından ümumilikdə istifadə etmək imkanı yaradır.

Sənaye zonalarında tədqiqatların aparılması, nəticələrin əldə edilməsi və onların əsasında layihələndirmə, tətbiqetmə üzrə işlərin aparılması və rəqabət qabiliyyətli innovasiyaya uğramış məhsulların hazırlanması və kommersiyalaşdırılması üçün ali məktəb, elmi tədqiqat institutlarına, müxtəlif elmi kollektivlərə və ayrılıqda hər bir alimə, elm xadimlərinə zəruri imkanlar yaradılır. SM - də elmi-tədqiqat işlərinin aparılması üçün ilk növbədə maddi-texniki baza formalaşdırılır və sonra isə bilavasitə istehsalatda çalışan və eyni zamanda tədqiqatla məşğul olan və həmçinin yalnız tədqiqatla məşğul olan elm adamları, ideya müəllifləri, alimlik dərəcəsi almaqı üçün çalışanlar doktorantlar və həmçinin tələblərdən ibarət kollektiv formalaşdırıla bilər.

Yalnız belə formalaşmış kollektivdə uzunmüddət kapitəltutumlu, elmtutumlu və əməktutumlu, innovativ məhsulların işlənilməsinə və layihələndirilməsinə nail olmaq mümkündür.

Mövcud intellektual kapitalın və maddi – texniki resursların və müvafiq infrastruktur institutlarının olması universitetlərdə olan kitabxanalara, informasiya mənbələrinə, elmi-tədqiqat laboratoriyalarına, xüsusi avadanlıqlara, elm sahəsində qazanılmış nailiyyətlərə, yüksək ixtisaslı və təcrübəli pedaqoqlara, elmi kadrların potensialından istifadə etməyə çalışan, səy göstərənlərə, sənaye müəssisələrinin iştirakşılalarına, ayrı-ayrı sahibkarlara və elm sahəsində tədqiqat apararlara geniş istifadə, yararlanma imkanı yaradır.

İqtisadi ədəbiyyatlaardan, müxtəlif elmi mənbələrdən məlum olur ki, ilk texnoloji park ikinci cahan müharibəsindən sonra öz ərazisində demək olar ki, heç vaxt müharibə aparmayan Amerika Birləşmiş Ştatlarının Kaliforniya Ştatının Stenford universitetinin bazasında 1949-cu ildə yaradılmışdır.

İlk ideya universitetə məxsus torpaq sahələrinin və elmi-tədqiqat bazalarının bir hissəsini müxtəlif profilli şirkətlərə, elmi tədqiqat institutlarına, verməklə gəlir əldə etmək olsa da əks tərəflər daha səmərli istifadəyə üstünlük vermişlər. Belə ki, bu əraziləri icarəyə götürənlər universitetə məxsus

laboratoriyalardan və tədqiqat qruplarının müasir texnologiyadan səmərəli bəhrələnməklə elmi tədqiqat işləri aparmış və ideyaları reallığa çevirmilər.

Belə ərazilərdə yaranan ilk kiçik “texnoloji park”ların uzun müddədən sonra əldə etdikləri uğurlar get-gedə, zaman keçdikcə bu təcrübə digər regionlara və ölkələrdə də istifadə edilməyə başlanılmışdır. Belə ki, ABŞ-da belə institutların, texnoloji parklarının sayı artıq 150-yə yaxındır.

Sənaye zonalarının, məhəllələrinin müasir dövrdə əsas funksiyalarına fasiləsiz olaraq müasir biznes strukturların yaradılması və onların inkişaf etdirilməsi üçün şəraitin yaradılması və bunun üçün zərurət yarandıqda dəstəyin verilməsidir.

Texnoparkların yaradılması və fəaliyyətlərinə nəzər yetirdikdə məlum olur ki, elmi parkların yaradıcıları, təsisçiləri əsasən universitetlər, elmi-tədqiqat institutları, digər ali təhsil ocaqları və s.-dən ibarətdir. Belə ərazilərdə elmi parkların inkişafına onların yatırımları əsasən elmi – texniki xarakterli ideyalar, elmi məsləhətlər, kəşflər, tətbiqi biliklər olmaqla bərabər ərazi və istehsal sahələrinin, maşın və avadanlıqların, texnika və texnologiyanın, kitabxana fondlarından istifadə imkanları ola bilər.

Qeyd edilən imkanların yenilikçilər üçün yaradılması kimi məsələlər, ilk növbədə isə tədris, təlim, laboratoriya şəraitinin yaradılması və s.-in ölkənin müvafiq zonalarında tətbiqinin cüzi xarakter daşması və bir çox amillərin isə ümumiyyətlə olmaması yenilikçi xarakterli sənaye parklarının və sənaye məhəllələrinin inkişafına, yatırılmış kapitalın səmərəliliyinə xələl gətirir.

Buna nümunə kimi qeyd etmək istərdik ki, UNEC qabacıl bir ali təhsil ocağı olmasına baxmayaraq hələ də sənaye parkları və məhəllələri ilə sıx əlaqə yarada bilməmişdir. Tələbələrin belə istehsalat, ixtisas təcrübələrinə qəbulunda problemlər yaranır və təcrübənin gedişatında təcrübə keçənlərə ixtisas yönümlü heç bir məlumat verilmir.

Sənaye zonalarının, məhəllələrinin yaradılmasında əsasən daha çox özlərinin elmi-texniki və texnoloji sahədə müşkülləri olan və rəqabət qabiliyyəti olmaq və ya mövcud vəziyyətini qoruyub saxlamaq daha innovativ məhsullar

istehsal etmək arzusunda olanlar və həmçinin daima elmi-texniki axtarışda olan müəssisələr, hüquqi və fiziki şəxslər daha çox maraqlı olurlar. Belə müəssisələrin investisiya yatırımları əsasən maliyyə və maddi xarakterli olurlar.

Bu istiqamətli fəaliyyət göstərən ali təhsil texnoloji parkı keçmiş Qaqqaz Universitetinin nəzdində (texnoloji park), Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin nəzdində (biznes inkubatoru) və digərlərində yaradılmışdır, lakin fəaliyyət dairəsi hələ də çox dar çərçivədədir, geniş dəstəyə malik deyildirlər. Belə ali təhsil müəssisəsi Rusiya Federsaiyasında 1990-cı ildə yaradılmış və müəyyən qədər geniş miqyaslı fəaliyyət dairəsinə, nəticəyə nail olmuşdur.

Mərkəzi və Şərqi Avropa ölkələri olan və bir vaxtlar sovetlərin tərkibində olan və ya sosialist dövlətləri kimi mövcud olan Yuqoslaviya, Çexoslovakiya hansıdır ki, artıq parçalanaraq bir neçə yeni dövlətə çevrilmişlər, həmçinin Polşa, Rumıniya, Macarıstan, Latviya, Litva və Estoniya ərazi yerləşməsindən asılı olmayaraq və sosial iqtisadi vəziyyətlərindəki, inkişaflarındakı fərqlərə baxmayaraq qısa bir zamanda o dövlətlərin də əksəriyyətində güclü və sürətli inkişaf tempinə malik elmi məkanlar, elmi-texniki parklar, sənaye və texnoloji parklar yarandı və inkişaf etdirildi. Bu inkişaf üçün əsasən bir universal lakin standarta okmayan əlverişli şəraitin olması zəruridir. Bu şəraiti təhsil müəssisələrinin inkişafında mühüm rol oynaya və onu təmin edə biləcək və mükəmməl şəraitlə təmin edə biləcək çoxistiqamətli, çox mənbəli maliyyələşdirmə sistemi dövlət, yerli hakimiyyət orqanları və eyni zamanda müəssisələrin özlərinin səyləri ilə yaradılır.

Belə sistemin əsas komponentlərini bir neçə hissəyə bölmək olar:

- tədrisin və elmi – tədqiqat (araşdırma) sahəsində fəaliyyətin dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsi, dəstəklənməsi;

- tədrisin təşkili və elmi-tədqiqat işlərinin nəticələrinin kommersiyalaşdırılması hesabına ali təhsil müəssisəsinin büdcəsinin doldurulması. Bəli tədrisin əsas məqsədi tələbə və magistrantlara müəyyən istiqamətlər üzrə əhatəli nəzəri biliyin verilməsi olduğu halda elmi-tədqiqatın əsas məqsədi isə təbii ki, gəlir əldə etməkdir, lakin onun əldə edilməsi üçün isə müəyyən vəzifələri təyin

edilmişdir, bu elm sahəsində və texnikanın müxtəlif inkişaf sahələrində elmi araşdırmaların aparılmasının təşkilidir. Əfsuslar olsun ki, respublikanın ali təhsil ocaqlarında və elmi-tədqiqat institutlarında, hətta milli elmlər akademiyasının nəzdində olan elmi –tədqiqat institutlarına hələ ki, arzu olunan yüksək nəticələrə nail olmaq mümkün olmamışdır. Həmçinin qeyd etmək lazımdır ki, bu sahədə yerli sənaye və texnoloji parklar, aydındır ki, xüsusilə də sənaye məhəllələri, elmi – tədqiqat mərkəzləri əhəmiyyətli nailiyyətlər əldə edə bilməmişlər.

- təhsilin qismən və bəzi hallarda tamkommersiya əsaslarla təşkili.

- texniki sahələr üzrə ixtisaslı kadrlar hazırlayan ali təhsil müəssisələrinin və sənaye zonalarının istehsal fəaliyyəti.

- beynəlxalq səviyyəli əlaqələr və beynəlxalq təşkilatların proqramları üzrə maliyyələşdirmə, sponsot dəstəkləri və s.

Sənaye zonalarının, məhəllələrinin fəaliyyətini təbii ki, əsasən istehsal proseslərinin təşkili və innovativ məhsulların buraxılışı təşkil edir.

Qeyd edilənlər nəzərə alınaraq vurğulamaq olar ki, Amerika Birləşmiş Ştatlarında hələdə sənaye zonalarının sayı artmaqdadır və Azərbaycan Respublikasında yaranan analogi ərazilərdən onlar fərqli olaraq ali təhsil ocaqlarının bir bölməsi və ya müəssisələrin laboratoriyası olmaqla yalnız öz peşəkar mütəxəsislərinə yeni ideyaların işlənilməsi, layihələrin hazırlanması və tətbiqinə əlverişli şərait yaradırlar.

Qərb ölkələrində yaradılan sənaye zonalarında iştirakçı müəssisələr və mütəxəsislər onların təsisçilərdən qismən olsa da asılı olurlar. Lakin Avropa və Amerika texnoloji parklarında fəaliyyət göstərən iştirakçı müəssisələr, rezidentlər müəyyən edilmiş ümumi prinsiplərə uyğun olaraq fəaliyyət göstərə bilər.

Təcrübə göstərir ki, İEÖ sənaye zonalarına daha ciddi diqqət yetirir və maliyyə resursları ayırırlar. Sənaye zonalarında elmi-tədqiqat və istehsal-satış sahəsində fəaliyyət göstərən müəssisələrin əsas nəticələri yeni rəqabət qabiliyyətli innovativ məhsulların və xidmət növlərinin buraxılışında, innovativ KOS-lar üçün kadrların yetişdirilməsində, ideyaların əmtəyə tam çevrilməsinə qədər olan innovasiya tsiklinin azaldılmasında özünü göstərir.

ABŞ - nin təcrübəsi göstərir ki, onlarda dövlət müqavilələri əsasında elmi-tədqiqat və istehsal qarşılıqlı əlaqə və təsir şəraitində mövcuddur. Bundan əlavə sənaye zonalarının aparıcı zəncirlərinə, (məsələn, Harvard, Stendford və Massaçuset universitetlərinə) əhəmiyyətli dərəcədə dövlət tərəfindən maliyyə və təşkilati-texniki dəstək təqdim edilir.

ABŞ-da perspektivliyi ilə seçilən sənaye zonalarına, texnoloji parklara elmi texniki və konstruktor işlərinin təşkili və aparılması, işçiləin tədris - təlim və ixtisaslarının artırılması üçün, elmi-tədqiqat işlərinin aparılması və sınaq tətbiqi üçün müvafiq avadanlıqların əldə edilməsi üçün dövlət dəstəyi verilir, eyni zamanda müxtəlif sahələr üzrə imtiyazları təqdim edilir.

Əgər ölkəmizdə yaradılan texnoparklar qısa bir zamanda yalnız təsisçilərin, sahibkarların tələblərini icra etməkdən imtina edib eyni zamanda müstəqil olaraq sifarişlər qbul edib, araşdırmalar aparıb, yeni ideyaları sınaq tətbiqini keçirməsələr və təsisçilərin müəyyən etdikləri dar çərçivədən qurtulmasalar, o halda onların sənaye zonalarının, sənaye məhəllələrinin perspektivləri barədə ciddi düşülməyə edtiyacyaranırş. Bu qüsurlar asanlıqla yerli sənaye zonalarının, məhəllələrinin müəyyən müddətdir ki, yarımasına baxmayaraq iqtisadi vəziyyətlərinin nə qədər zəif olmasında, statistik məlumatlarda öz əksini tapır. Bunu heç inkişaf temi də adlandırmaq olmaz, bu dinamika qərbin inkişaf tempi ilə müayisəyə gəlməyəcək dərəcədə azdır, hiss olunmaz səviyyədədir. Məsələn, miqyas və iqtisadi tutumca çox da böyük olmayan Finlandiyada yeddi texnoloji park fəaliyyət göstərir, onlar fəaliyyət sahəsinə və profilinə görə bir-birlərindən fərqlənsələrdə öz seçimlərində müstəqil və sərbəst olma kimi əlamətlərə görə oxşardılar.

Tampare Finlandiyanın ən iri texnoparkı hesab edilir. Azərbaycan Respublikasında Tampare kimi böyük həcmli texnopark yaradılmamışdır. Dünya iqtisadiyyatında və o cümlədən də Finlandiyanın iqtisadiyyatında böhran rüşeymlərinin nəzərə çarpdığı bir dövrdə mövcud texnoparklar özlərinin sosial-iqtisadi vəziyyətlərini qoruya bilmişlər. Bu uğurun əsas səbəbi kimi təsisçilərdən asılılıq dərəcəsinin çox cüzi olması və qərar qəbulunda sərbəstlik və s. bu kimi imkanların olması göstərilir.

Finlərin təcrübəsinə istinad edərək qeyd etmək istərdik ki, əgər dünya iqtisadiyyatında müşahidə olunan böhran finlərin sənaye zonalarının fəaliyyətinə güclü təsir edə bilmirsə, bəs nədən o zaman STP-nin bir neçə ildir ki, yaranmasına və 20-dən çox iştirakçı müəssisələrin olmasına baxmayaraq neftin qiymətinin dünya bazarında subyektiv səbəblərdən bir neçə iqtisadi inkişaf etmiş ölkənin təkidi ilə aşağı salınması Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatına, onun dinamikasına təsiri rezident müəssisələrin, ümumilikdə STP - nin fəaliyyətinə ciddi təsir göstərmişdir. İlk əvvəllər STP-də 3500 iş yerlərinin olmasına baxmayaraq verilən məlumatlara görə həlqiyyədə 300 nəfərə yaxın işçi çalışır. Bu da müəssisələrin qismən işləməsi ilə əlaqədardır. Bu işə istehsal olunan məhsulların maya dəyərində şərti sabit xərclərin xüsusi çəkisinin yüksək olmasına gətirib çıxarır və nəticə etibarilə son məhsulun qiyməti də müvafiq olaraq artır ki, gələcəkdə sifarişlər zənbilinin formalaşmasında, müəssisələrin rəqabət qabiliyyətliyində öz əksini tapır.

Belə bir vəziyyətin uzunmüddətli olması təbii ki, sənaye zonalarının özünə və orada çalışan işçilərin sosial - iqtisadi vəziyyətlərinə bilavasitə neqativ təsir göstərməklə, gələcəkdə müflisləşmə vəziyyətinə düşməsinə belə gətirib çıxara bilər. Baxmayaraq ki, belə sahələrə irihəcmli kapital qoyuluşları edilmişdir.

Nəticə, belə vəziyyət ölkənin də reytinginə, sahibkarlar arasında sənaye zonalarının perspektivsizliyi haqqında fikir formalaşdırmağa səbəb ola bilər

Sənaye zonaları yaradılarkən ilk olaraq risklər göz önünə gətirilməlidir ki, indi işə fəaliyyətsizlik bu risklərin dərəcəsini daha da artırır. Nəzərə alsaq ki, sənaye zonalarının, məhəllələrinin inkişafı üçün bir sıra şərtlərin düzgün dəyərləndirilməsi vacibdir. Məsələn, yaradılan, mövcud sənaye məhəllələrinin miqyası, SM-nin ixtisaslaşması üzrə seçilmiş sahə, riskin dərəcəsi, onun layihələndirilməsində, yaradılmasında və inkişafında dövlətin yeri və rolu, əraziyə giriş və çıxış imkanları, istehsal olunan məhsulların yenilik səviyyəsi, əsas kapitalın yenilik səviyyəsi, istifadə olunan xammalın mənbələri və s. bu kəmi amillərin nəzərə alınması mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Sənaye zonaları (texnoparklar, sənaye məhəllələri və s.) bir müəssisdən deyil, çoxsaylı iştirakçı müəssisələrdən, rezidentlərdən ibarət olaraq formalaşır. Başqa sözlə sənaye zonası çoxsaylı müxtəlif təyinatlı, profilli müəssisələrin təmərküzləşdiyi, yerləşdiyi məkandır. Bu həcmə müvafiq olaraq da iri həcmli kapitaltutumludur. Bir sıra dövlətlərin təcrübəsinə baxdıqda aydın olur ki, həcmindən asılı olaraq yatırılan kəmiyyət də dəyişilir. Məsələn, ABŞ sənaye zonalarının yaradılmasına ayrılıqda orta hesabla 10 – 12 mln. dol., Polşa 200 – 300 min dol., Böyük Britaniya 800 min. dol. məbləğində kapital yatırmaqla onları yaratmış və işlək vəziyyətə gətirmişlər²².

Ayrı-ayrı mənbələrdən alınan məlumatlara görə ABŞ- da sənaye zonaları əvvəlcədən dövlət, yerli hakimiyyət orqanarı və sahibkarın planlaşdırmasının nəticəsi kimi deyil təbii proseslərin nəticəsi kimi formalaşmışdır.

Lakin digər bir inkişaf etmiş ölkədə, Yaponiyada isə belə ərazilərin, müəssisələr birliyinin yaradılması dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri kimi, dövlətin təyin etdiyi qaydalar çərçivəsində yaradılır və inkişaf etdirilir.

Yaponiyada belə qruplar dövlətin strateji məqsədlərinə uyğun olaraq təşkil edilir və planlı şəkildə inkişaf etdirilir. Gün doğan ölkəsində “Texnopolis” proqramı hazırlanmış və reallaşdırılır. Belə ki, proqram əsas götürülərək Yaponiyanın bütün regionlarında şəbəkə şəkilində 19 texnoloji park yaradılmışdır.

Yaponiyada sənaye zonalarının, texnoloji parkların və sənaye məhəllələrinin yaradılması və inkişafı üçün hökumətin xüsusi proqramları mövcuddur.

Qeyd edilən mühüm əhəmiyyətli proqramlarda iştirakçılara, rezidentlərə əlavə güzəştlərin edilməsi, imtiyazların təqdim edilməsi səlahiyyətlərinə malik yerli özünü idarəetmə orqanlarının sənaye zonalarının iştirakçılarına yerli vergi və digər ödənişlərdən tam və ya qismən azad olma, yerli büdcədən rezidentlərə məqsədli dotasiyaların təqdim edilməsi və kreditlərin ayrılmasında xüsusi səlahiyyətlərə və imkanlara malikdirlər.

---

²² Бильдина Ольга Васильевна, автореферат диссертации на соискание ученой степени к.э.н. по теме: Государственная поддержка технопарков как организационной формы развития инновационной сферы национальной экономики. Москва – 2007 (<https://refdb.ru/look/2045834-pall.html>)

Xarici investorların sənaye zonalarına cəlb edilməsi məqsədilə Yaponiya hökuməti “imtiyazlı şəriklər sistemi” yaratmışdır. Məsələn, Yaponiyanın O Kiyuşa texnoparkında elm sahəsinə və istehsal güclərinə kapital yatırmaq arzusunda olan investora yerli hakimiyyət orqanı olan bələdiyyə birinci ödənişini 2 ildən sonra etməklə 10 il müddətinə 1,0-8,0 faizlə 10 mln. ABŞ dolları qədər kredit təqdim edirlər.

Çində də texnoparkların yaradılması dövlətin iqtisadi siyasətinə uyğun olaraq dövlət, yerli hakimiyyət orqanları və sahibkar üçlüyünün birgə əməkdaşlığı əsasında yaradılır.

Azərbaycanda da sənaye parkları və məhəllələrinin yaradılması prosesi dövlətin regionların sosial-iqtisadi inkişafı siyasətinə və sənaye siyasətinə uyğun olaraq, əvvəlcədən planlaşdırılmış forma və strukturda təşkil edilir və reallaşdırılır.

Ölkədə sənaye zonalarına, sənaye məhəllələrinə verilən dövlət tərəfindən təqdim edilən dəstəyin elementlər üzrə öyrənilməsi nəticəsində onların dövlət nəzarəti və idarəetməsi sahəsində bir sıra problemlərin olduğunu aşkar etmək olar. Həmin problemləri konkretləşdirərək cədvəl 2.2 - dəki kimi təqdim etmək olar.

Cədvəldə qeyd edilənlərin elmi araşdırılması və dərk edilməsi nəticə etibarilə arzuolunmayan qınaətə gəlməyə bizi sövq edir. Belə ki, sənaye məhəllələrinin fəaliyyəti və inkişafı proses olaraq olduqca systemsizdir. Sənaye məhəllələri məqsədə doğru nail olmaq üçün çoxsaylı iqtisadi, maliyyə, təşkilati və digər məsələlərin həlli ilə hərəkət edirlər. Bu baxımdan da qeyd edilən müşkül məsələlərin real həlli yalnız uzun müddətli dövr ərzində düşünülmüş və sistemli şəkildə yanaşma ilə mümkündür. Problemlərin həlli sənaye məhəllələrinin davamlı inkişafına şərait yarada bilər.

Nəhayət ki, nəticə kimi qeyd etmək olar ki, ölkəmizin regionlarında sənaye məhəllələrinin yaradılması, fəaliyyətin təşkili, idarəedilməsi və dövlət tənzimlənməsi istiqamətində işlənən və reallaşdırılan tədbirlər systemsiz olaraq tətbiq edilir. Yuxarıda qeyd edilən sənaye məhəllələrinin təşkili və fəaliyyətinə, onun davamlı inkişaf etməsinə mane olan amillərin təsirinin qısa bir zamanda

yumşaldılması, onların həlli ilə əlaqədar kompleks tədbirlərin hazırlanması məsələlərinə ciddi yanaşmaqla sistemli şəkildə həll etmək mümkündür.

Cədvəl 2.2.

Mövcud sənaye məhəllələrinin idarə edilməsi problemləri

İnkişafın planlaşdırılmasında problemlər	Fəaliyyətin təşkilində problemlər	Fəaliyyətin motivləşdirilməsində problemlər	Dövlət nəzarətində problemlər
“Sənaye məhəllələri” anlayışının vahid izahının olmaması	Sənaye məhəllələrinin yaradılması və fəaliyyətinin normativ-hüquqi və metodiki təminat sisteminin qeyri-qənaətbəxş olması	İşçilərin stimullaşdırma sisteminin qənaətbəxş olmaması	Məqsəd və vəzifələrin sənaye məhəllələrinin fəaliyyəti və potensialı ilə uyğunluğunun monitorinqinin aparılmasında systemsizlik
Sənaye məhəllələrinin əsas məqsəd, vəzifə və funksiyalarının təyində qüsurların olması	Dövlət, yerli hakimiyyət və sənaye məhəllələri idarəetmə orqanları arasında sistemli əlaqənin olmaması	Alimlərin və digər mütəxəsislərin statusu və prestijinin aşağı salınması. Müəlliflik hüquqlarının alınması və qorunması sisteminin qüsurluluğu.	Sənaye məhəllələrinin dövlət əhəmiyyətli innovativ resurslarından istifadəsinə nəzarət sisteminin səmərəsizliyi
Starateji planlaşdırmaya zəruri əhəmiyyətin verilməməsi	İnformasiya – texnoloji resurslara girişdə problemlər	İstehsalın texniki və texnoloji yeniləndən silahlanmasına şərait və stimulun olmaması	Sənaye məhəllələrinin fəaliyyətinin nəticələrinin qiymətləndirmə metodikasının müasir tələblərə cavab verməməsi
Sənaye məhəllələrinin ölkə iqtisadiyyatında yeri və rolunun düzgün qiymətləndirilməməsi və s.	Rəqabətqabiliyyətli in artırılması və yeni məhsulların təcrübədə tətbiqi üçün təşkilati-texniki və iqtisadi şəraitin olmaması və s.	Sənaye məhəllələrində fundamental və tətbiqi tədqiqatların maliyyələşdirmə sisteminin səmərəsizliyi.	Dövlət büdcəsi hesabına maliyyələşdirilən sənaye məhəllələrinin layihələrinin səmərəliliyinin qiymətləndirmə sisteminin zəif potensiala malik olması və s.

Sadalanın problemlərin həllində dövlətin, yerli hakimiyyət orqanlarının da yaxından iştirakına ehtiyac vardır.

Nəzərə almaq lazımdır ki, iqtisadiyyatın müasir inkişafı, dövlətin sənaye və regionların inkişafı üzrə siyasətinə uyğun olaraq problemlərin həllində dövlət və yerli hakimiyyət orqanları iştirakçı müəssisələrin fəaliyyətinin innovativ əsaslarla aparılmasına dəstək verilməsini zərurətə çevirir. Bu isə dövlətin bu sahədə məqsədinə uyğun gəlir.

Təyin edilmiş məqsədlərə uyğun olaraq sənaye məhəllələrinə dövlət dəstəyi mexanizminin işlək olması üçün aşağıda qeyd edilən şərtlər nəzərə alınmalıdır:

- elm - təhsil və təhsil – istehsal inteqrasiyası;
- mövcud və cəlb edilən resursların elmi-texniki inkişafı təmin edən prioritet istiqamətlərə yönəldilməsi;
- sənaye məhəllələrində də intellektual mülkiyyətin formalaşdırılması və onun hüquqi müdafiəsinin təşkili;
- heyət üzvlərinin yaradıcılığa münasibətinin dəyişdirilməsi üçün stimullaşdırıcı tədbirlərin hazırlanması və tətbiqi;
- ölkə daxili sənaye zonaları və məhəllələri ilə əməkdaşlığın edilməsi;
- xarici ölkələrin analoji sənaye zonaları ilə əməkdaşlığın edilməsi.

Azərbaycanda formalaşmış milli inovasiya sistemi miqyasında sənaye məhəllələrinə (SM) təsir edə bilən təşkilatı formalar və təsərrüfat subyektlərilə qarşılıqlı əlqə və qarşılıqlı təsirdə olmalarına şərait yaratmaq lazımdır. Eyni zamanda sənaye məhəllələrinə dövlət və yerli bələdiyyə qurumlarının dəstəyinin sistemliliyinin təmin edilməsi məqsədilə dəstək mexanizminin mükəmməl olması ehtiyac vardır.

Sənaye məhəllələrinə dövlət və yerli bələdiyyə qurumlarının dəstəyi mexanizminin müəyyən edilmiş ən mühüm vəzifələrini isə aşağıdakı kimi xarakterizə etmək olar:

- sənaye məhəllələrinin səmərəli fəaliyyətinin təşkili üçün institusional infrastrukturun yaradılması;
- sənaye məhəllələrinin fəaliyyəti üçün normativ – hüquqi bazanın təmin edilməsi;

- müasir texnika və texnologiya ilə işləmə qabiliyyətinin təmin edilməsi üçün kadrların hazırlanması və təkrar hazırlanmasına dəstəyin verilməsi;
- sənaye məhəllələrinin mövcud elmi-texniki potensialından səmərəli istifadəyə şəraitin yaradılması;
- sənaye məhəllələrində elmtutumlu istehsallara əlavə dəstəyin verilməsi;
- dövlət, yerli hakimiyyət orqanları və bələdiyyələrin sənaye məhəllələrinə dəstək mexanizmləri üzrə hərəkətinin koordinasiya edilməsi və s.

Qeyd edilən problem və vəzifələrlə əlaqədar öyrənilən elmi materiallara əsaslanaraq qeyd etmək olar ki, ölkəmiz bu sahədə fəaliyyəti baxımdan olduqca gənc olmasına baxmayaraq dünya təcrübəsinə söykənərək digərlərinin etdikləri səvvələrə yol vermədən daha mükəmməl fəaliyyət tərzini seçə bilər. Bu məsələlər arasında vaciblərindən biri təbii ki, sənaye məhəllələrinin yaradılması ilə bərabər inkişafına da dövlət dəstəyinin verilməsidir. Təbii ki, maliyyə resursları ayırmaq olar, vergidən azad etmək olar, amma bunlar hələ də kifayət deyildir. Dövlət belə ərazilərdə strateji əhəmiyyətli, innovasiyaya uğramış məhsullar istehsalına, idaxaləvəzləyici və ixracıönümlü məhsulların istehsalına nail olmaq üçün həvəsləndirici, yönəldici tədbirlər reallaşdırmalıdır.

Bildina O.V. “Texnoparklara dövlət dəstəyi milli iqtisadiyyatın innovasiya sferasının inkişafının təşkilati forması kimi” adlı dissertasiya işində apardığı tədqiqatın nəticəsi olaraq təklif etdiyi konsepsiyanın əsasında bir sıra prinsiplər durur. Bildina O.V. görə texnoparklara dövlət dəstəyi mexanizminin hazırlanmasında həmin prinsipləri nəzərə almaq çox önəmlidir:

- prioritetlilik – resursların elm və texnologiya sahəsində mövcud inkişafın prioritet istiqamətində cəmlənməsi;
- sistemlilik – dəstək mexanizmi sistemli xarakterə malik olmalı;
- reallılıq – texnopark modeli ölkə iqtisadiyyatının mövcud vəziyyəti və inkişaf perspektivlərinin qiymətləndirilməsi əsasında milli maraqlar da nəzərə alınmaqla təşkil edilməlidir;
- adaptivlik – daxili və xarici mühitin dəyişkənliyinə adaptasiya;

- kompleks stimullaşdırma prinsipi – hüquqi - təşkilati və iqtisadi - maliyyə alətlərindən kompleks istifadə;

- çeviklik – dəstək forma və metodlarının seçiminin şəraitə uyğun çevik dəyişdirilməsi;

- uzunmüddətlik prinsipi – dövlətin dəstək mexanizmi konkret situasiya ilə əlaqələndirilməməli, o ölkə iqtisadiyyatının inkişafı və real strategiyanın hər tərəfli təhlilinə əsaslanmalıdır.²³

Sənaye məhəllələrinin inkişafına dövlət dəstəyinin zəruriliyinə əsaslanaraq tədqiqat nəticəsində dəstək mexanizminin vəzifələri müəyyən edilmişdir. Təklif edilən dövlət dəstək mexanizminə müvafiq olaraq sənaye məhəllələrinin fəaliyyətinin strateji planlaşdırılması, stimullaşdırılması və nəzarətlə əlaqədar bəzi nəticələrə gəlinmişdir ki, məhz onlara söykənərək hesab edirik ki, bir neçə tövsiyyə xarakterli təkliflərin verilməsini düzgün olardı:

- elm və təhsil, yenilik və innovasiya tandemində sənaye məhəllələrinin yeri və rolunun hüquqi nəqteyi nəzərdən konkretləşdirilməsi;

- sənaye məhəllələrinin fəaliyyətini tənzimləyən normativ – hüquqi bazanın işlək hala gətirilməsi;

- maliyyə - iqtisadi yönlü dəstək tədbirləri.

---

23 Бильдина Ольга Васильевна, автореферат диссертации на соискание ученой степени к.э.н. по теме: Государственная поддержка технопарков как организационной формы развития инновационной сферы национальной экономики. Москва – 2007 (<https://refdb.ru/look/2045834-pall.html><https://refdb.ru/look/2045834-pall.html>)

FƏSİL III. SƏNAYE MƏHƏLLƏLƏRİNİN YARADILMASI VƏ İNKİŞAF MƏSƏLƏLƏRİ

3.1. Regionlarda sənaye məhəllələrinin təşkili və inkişafna mane olan amillər

İEÖ - nin təcrübələtinə istinadən qeyd etmək olar ki, sənaye zonaları - texnoparklar, sənaye məhəllələri innovativ müəssisələrin təşkili və yeni müasir istehlak xüsusiyyətlərinə malik məhsulların istehsalını özlərində cəmləşdirən elmi - sənaye istehsal məkanlarıdır. Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi belə sənaye zonaları uzun illərdir ki, dünyanın bir çox ölkələrində geniş fəaliyyət dairəsinə malikdirlər. Məsələn, ABŞ-da, Hindistanda, Çində, Avropada və digər region və ölkələrdə uğurlu fəaliyyət göstərməkdədirlər.

Bütün texnoparklar, sənaye zonaları və məhəllələri müəyyən dərəcədə bir-birindən fərqli osalarda ümuni xarakterə malikdirlər. Onların fəaliyyət göstərməsi üçün institusional infrastruktura malik mükəmməl ərazi və ahibkarlıq fəaliyyəti üçün müəyyən edilmiş özəl qaydalar vardır. Məsələn, görük rüsumlarının ödənişində, vergilərin tətbiqində, valyuta əməliyyatlarının aparılmasında, müəssisələrin yaradılma qaydasında və qeydiyyat şərtlərində, ofis və istehsalat üçün şəraitin yaradılmasında güzəştli qiymətlərin tətbiqində əvvəlcədən müəyyən edilmiş imtiyazlar tətbiq edilir.

İstehsal-təsərrüfat fəaliyyətinin normal gedişatında bu ərazilərin iştirakçılarının qarşılıqlı əlaqədə olmaları, işin nəticəliliyinə də müsbət təsir edə bilər ki, nəticədə əlavə effekt təmin edilə bilər.

Baxmayaraq ki, İEÖ-də texnoparklar, sənaye zonaları və məhəllələri uzunmüddətdir ki, fəaliyyət göstərir və genişlənir, Azərbaycanda bu barədə geniş biznes auditoriyalarında, biznes sferasında yalnız XX əsrin sonları XXI əsrin əvvəllərində bəhs edilməyə başlanılmışdır.

Azərbaycanda bu barədə Respublika Prezidenti cənab İ.H.Əliyev tərəfindən müəyyən geniş auditoriyalarda, rüblük, yarımillik və illik hökumətin hesabatlarının

verilməsi zamanı bu kimi məsələlərə toxunulmuş və nəhayət respublikada yeni, innovasiyaya və yüksək texnologiyaya söykənən sərt rəqabətli mühitdə özünə yer təmin edə bilən, maddi və qeyri-maddi istehsalların təşkili və inkişafı üçün münbit şəraitin yaradılması və bu yöndə fəaliyyətini quran və ya quracaq rezidentlərə, sahibkarlara dəstəyin verilməsi, ölkədə neftdən kənar sənaye və qeyri sənaye sahələrinin inkişafına nail olmaq və yerli əhalinin bölgələrdə yaradılan istehsal və xidmət sahələrində məşğulluğunu təmin etmək məqsədilə texnoparkların, sənaye məhəllələrinin yaradılmasına əsas verən fərmanlar imzalanmışdır.

Qeyd edilən üstünlüklər nəzərə alınaraq ölkə başçısı cənab İ.H.Əliyev tərəfindən dekabrın 22-si 2009-cu ildə ölkə tərəfindən Azərbaycanda ilk texnoparkın istismara verilməsini barədə start düyməsi basıldı.

21 dekabr 2011-ci il tarixdə Respublika Prezidenti İ.H. Əliyev "Sumqayıt Kimya Sənaye Parkı"nın yaradılması haqqında 548 sayılı fərmanı və 28 dekabr 2011-ci ildə isə 1947 nömrəli fərmanı ilə "Balaxanı Sənaye Parkı"nın yaradılması haqqında fərmanları imzalamışdır.

"Sumqayıt Kimya Sənaye Parkı"nın yaradılması və fəaliyyət göstərməsi üçün 505,64 hektar ərazi ayrılmışdır.

"Balaxanı Sənaye Parkı" üçün isə 7,0 hektar ərazi ayrılmışdır. ki, "Balaxanı Sənaye Parkı"nda (BSP) "Təmiz şəhər" açıq səhmdar cəmiyyətinin rəhbərliyi altında buraya daxil olan məişət tullantılarının ilkin emalı və təkrar emal edilməsi, həmçinin ərazidə xidmət müəssisələrinin yaradılması barədə qərar verilmişdir.

Qeyd edək ki, BSP – də 5 rezident qeydiyyatına alınmışdır. BSP –yə 23,0 mln. man. və daha çox miqdarda investisiyanın yatırılmalı, 400 nəfərlik daimi iş yerinin açılması planlaşdırılır.

Respublikanın yalnız mərkəzi şəhərlərinin deyil regionlarında inkişafına nail olmaq məqsədilə bölgələrdə mövcud resurslarından səmərəli şəkildə yararlanmaq, şəhər, rayon və qəsəbələrdə iş yerlərinin yaradılması, əhalinin sosial-iqtisadi güzəranının yaxşılaşdırılması, regionlardan gənclərin mərkəzə qaçma dinamikasının azaldılmasına nail olmaq üçün Azərbaycan Respublikası Prezidenti

cənab İ.H.Əliyev Qaradağ rayonu ərazisində “Qaradağ Sənaye Parkı”nın yaradılması haqqında 13 iyun 2015 il tarixdə 1255 sayılı sərəncamını vermişdir. Parkın rezidentlərindən olan "Bakı Gəmiqayırma Zavodu" məhdud məsuliyyətli cəmiyyət tərəfindən parka 470 mln. ABŞ dol. məbləğində investisiya xarakterli kapital yatırılması nəzərdə tutulmuş və 2 mindən çox insanın işlə təmin edilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

26-sı fevral 2015-ci il 1077 sayılı Sərəncamı ilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İ.H.Əliyev t “Mingəçevir Sənaye Parkı”nın yaradılmasına start vermişdir. “Mingəçevir Sənaye Parkı”nın baş idarə edici təşkilatı "Sumqayıt Kimya Sənaye Parkı" məhdud məsuliyyətli cəmiyyətdir və onun özü də Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyinə tabe edilmişdir.

2336 sayılı 2016-cı il 14 sentyabr sərəncamı ilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İ.H.Əliyev 30 ha ərazini əhatə edəcək “Pirallahı Sənaye Parkı”nın tikintisinə start komandasını vermişdir.

Respublikanın müxtəlif regionlarında sənaye sonaları ilə yanaşı sənaye məhəllələrinin və biznes inkubatorlarının da yaradılmasına start verilmişdir.

Azərbaycan Dövlət İqtisadi Universiteti nəzdində məhz belə qruplardan bir - biznes – inkubator yaradılmışdır və tələbələr tərəfindən star-aplar yaradılır. UNEC - in biznes – inkubatoruna ideyalar tələbələr, pedaqoqlar və müxtəlif iş adamları tərəfindən verilə bilər. İdeyalar dəyərləndirilir və məqəduyğun olduqda işə işlənir və onların təcrübə olaraq tətbiqinin nəticələri qiymətləndirilir və sənaye istehsalına buraxılması və ya əksi barədə qərar verilir.

Rusiya təcrübəsinə əsaslanaraq söyləmək olar ki, biznes – inkubatorların fəaliyyəti sənayenin istehsalının inkişafında əhəmiyyətli rol oynamır. Biznes – inkubatorlarına ehtiyac vardır amma yüksək əhəmiyyətə malik deyildirlər. Onlar sadəcə olaraq universitetlərdə gənc tədqiqatçılar üçün müəyyən tranplin rolunu oynaya bilər. Çünki gənclər üçün maliyyə əlçatmazlığı şəraitində biznes-inkubatorlar onlar üçün bu imkanı yaradır.

Dünya və ölkə iqtisadiyyatının mövcud inkişaf şəraitində aparıcı sahələrdən olan sənaye və İKT-nin inkişaf etdirilməsi məqsədilə və ümumiyyətlə

iqtisadiyyatın müxtəlif sahə istehsallarının inkişafına, regional tərəqqiyə nail olmaq üçün sənaye zonalarının, sənaye məhəllələrinin yaradılması məsələlərinə daha ciddi yanaşma zərurətə çevrilir.

Belə bir şəraitdə sənaye məhəllələrinin yaradılmasına xüsusi diqqətin ayrılması, dövlət və yerli hakimiyyət orqanları, bələdiyyələr tərəfindən dəstəyin verilməsinin önəmi nədən ibarətdir?

Əlbəttə ki, ilk öncə regionların mövcud resurslarının səfərbəy edilməklə dövriyyəyə cəlb edilməsi, regionların sosial – iqtisadi inkişafına nail olma, əhalinin işlə təmin edilməsi, infrastruktur sahələrinin yaxşılaşdırılması.

Dövləti bu sahədə xərclərin çəkilməsinə vadar edən amillər:

I. Müəssisələrin tələbatları. İri müəssisələrin qarşısında duran iki mühüm məqam və problemi qeyd etmək olar. Bunlardan birincisi sahə üzrə *ixtisaslaşmış kadr çatışmazlığı*. Kadr çatışmazlığı təqribən 30% civarında təşkil edir. Müəyyən bilik, bacarıq və təcrübəyə malik kadrlar ehtiyatı yaradılmamış və yalnız kadrlar müəssisələr arasında paylanır və ya axıcılıq xarakteri ilə yerdəyişmə edirlər.

Kadrlar bir qayda olaraq daha yaxşı iş şəraiti və yüksək əmək haqqı uğrunda çalışaraq yerdəyişmələr edirlər. Müəssisələr isə daha nizam intizamlı və təcrübəli kadrlar uğrunda mübarizə aparırlar, əmək haqlarını artırır, işin nəticələrinə uyğun əmək haqqı təyin edir, stimullaşdırıcı tədbirlər həyata keçirirlər.

Əcnəbi mütəxəssislərin, peşəkar fəhlələrin regionlara cəlb edilməsi olduqca kapitaltutumlu olur. Belə ki, onları mənzillə təmin etmə, miqrasiya məsələləri ilə əlaqədar problemlər və əmək haqqı və s. yüksək xərclər tələb edir. Təbii ki yalnız bu baxımdan deyil dövlətin sosial-iqtisadi siyasətinə uyğun olaraq bölgələrdə insanları işlə təmin etmə önəmliyi də yerli əmək resurslarına üstünlüyün verilməsini labüd edir. Bu baxımdan ölkə regionları tədricən kadr mənbələrinə çevrilir.

İkinci mühüm problem isə *iş yerlərinin azlığı və ofislərin icarə haqlarının yüksək olmasıdır*. Bu müşkül məsələlər özlərinin istehsalı olan məhsulları ixrac etmək istəyən müəssisələr üçün xasdır və daha güclü mənfi təsir qüvvəsinə

malikdir. İxracatçı müəssisələr bu baxımdan da əvvəlcədən qiymət üstünlüklərini itirmiş olurlar.

Bu cür tendensiyaların uzun müddət qalması tədricən kritik vəziyyət ala bilər. Bunda maraqlı olanlar isə vəziyyəti yaxşı dərk edirlər.

Kiçik və orta ölçülü müəssisələr əsas fəaliyyətə aid olmayan əlavə işlərin təşkilinə kapital və əlavə vaxt itirməmək üçün öz vəsaitlərini bir yerdə toplamağa və təmərküzləşməyə üstünlük verirlər.

Belə bir vəziyyətdə “Aplana” şirkətinin baş direktoru V.Vaynşteyn qeyd edir: - “3 əsas şərtə riayət olunarsa bizə analoji layihələrdə iştirak maraqlı olar”. V.Vaynşteynə görə bu şərtlərə aşağıdakılar aid edilir:

- icarə haqlarının az məbləğdə və uzunmüddətli olması;
- yaxşı kommunikasiya infrastrukturunun olması;
- meqapolisə yaxın ərazidə yerləşmə.

İxrac marağında olmayan müəssisələrin sənaye məhəllələrində iştirakı bir o qədər də aktual deyil.

Müəssisələrdə inteqrasiya sistemi üzrə məşhur şəxslər, top-menecerlər bir çox hallarda sənaye məhəllələri haqqında dərin biliyə malik deyillər və çox da bahalı olmayan lakin rahat ofislərdən də imtina etmirlər.

II ölkənin tələbatı. Respublikada onun ayrı-ayrı regionlarında istehsalın inkişafı, xidmət sahələrinin genişlənməsi və inkişafı haqda geniş dairələrdə danışılmasına baxmayaraq bu məsələyə ciddi baxılmırdı. Lakin, “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasının hazırlanması barədə Sərəncam (2011 29 noyabr) və Milli iqtisadiyat perspektivləri üzrə Strateji Yol Xəritəsi (2016 6 dekabr) Fərmanının imzalanması ilə artıq respublikanın bütün işgüzar dairələrində bu barədə geniş müzakirələr aparılmağa başlandı və onun əhəmiyyətinə diqqət artırıldı²⁴.

---

²⁴ “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyası, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-ci il 29 dekabr tarixli Fərmanı, http://www.president.az/files/future_az.pdf.

Strateji Yol Xəritəsinə müvafiq olaraq ölkə iqtisadiyyatının demək olar ki, bütün istiqamətləri üzrə təcili olaraq fəaliyyət proqramları hazırlanmaqdadır.

Ölkə Prezidenti tərəfindən imzalanmış müvafiq sərəncam və verilən fərmanlardan sonra bu məsələlərə yalnız ayrı-ayrı çıxışlarda deyil qeyd edildiyi kimi artıq məqsədli və planlı şəkildə, məsuliyyətlə proqram kimi qəbul edilərək geniş şəkildə reallaşdırılması üçün yollar axtarılmaya başlandı. Yollar deiddə müvafiq sərəncam və fərmanlarda hətta onların reallaşdırılması barədə də məlumatlar əks etdirilmişdir, sadəcə necə və hansı formada daha səmərəli həyata keçirilməsi məsələləri müzakirə obyektlərinə çevrilmişdir. Əsas məsələ ölkə iqtisadiyyatının, xalq təsərrüfatının bütün sahələrinin ayrı ayrılıqda və bir-biri ilə əlaqəli şəkildə inkişafına nail olmaqdır. Ölkə başçısı öz çıxışlarında bir daha xalq təsərrüfatının bütün sahələrinin ayrı-ayrılıqda və həmçinin kompleks şəkildə inkişaf etdiriləsinə hökumət qarşısında bir vəzifə olaraq müəyyən etdi.

SYX, onun məqsədi və vəzifələri, perspektivliyi və nəzərdə tutulan əhatə dairəsi, reallaşdırma imkanları və ölkə və ictimaiyyət və ayrılıqda sahibkarlar üçün nə vəd etməsi və bu kimi mühüm məsələlər hətta respublikadan kənar dairelərdə də müzakirə obyekti olmaqdadır.

SYX yerli və əcnəbi iş, biznes adamlarına proqram çərçivəsində geniş imtiyaz və güzəştlər, maliyyə və s. təyinatlı dəstəklərinin verilməsi və digər bu kimi işgüzar şəraitin yaradılmasını nəzərdə tutur.

Belə müəyyən dərəcədə “münbit” şəraitin yaradılması öz növbəsində yerli və əcnəbi biznes strukturlarının, iş adamlarının ölkə iqtisadiyyatının müxtəlif sahələrinə investisiya yatırmaq marağını artırır.

Medalyonun iki tərəfi olduğu kimi təqdim edilən işin, proqram və planlaşdırmanın da ikinci tərəfi də vardır ki, bu da onsuzda dövlətin iqtisadiyyatdakı rolunun, müdaxilə həddinin şox olması ilə bərabər atılan yeni addımlar bu müdaxilə sərhədlərini daha da genişləndirir. SYX reallaşdırıldıqca iqtisadiyyatın bir çox sahələri yenidən dövlət nəzarətinə qayıdır, nəzarətin səviyyəsi və təsiri artır, təsir isə müvafiq olaraq əks təsiri yaradır.

Respublikada texnoparklar, sənaye zonaları və məhəllələrinin yaradılması və inkişafının əsas problemlərindən biri hələ də onların təşkili və inkişafını tənzimləyən hüquqi bazanın qənaətbəxş səviyyədə olmamasıdır. Normativ - hüquqi təminatla əlaqədar müəyyən boşluqlar mövcuddur ki, bir çox hallarda onlar sahibkarların, iştirakçı müəssisələrin əleyhinə işlədilir, onlar üçün müəyyən çətinliklər yaradır.

Texnoparkların, sənaye zonalarının və məhəllələrinin yaradılması sahəsində təcrübəsizlik, zəruri biliyin omaması da hər bir yeniliyin edilməsində müəyyən çətinliklərlə bizi qarşı-qarşıya qoyur.

Azərbaycan Respublikasında belə “innovativ müəssisələr birliyi” ilk dəfə olaraq 2009 ildə STP - nin əsasının qoyulması ilə çoxsaylı rezidentlərin cəlb edilməsi ilə formalaşdırılmışdır. Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, STP hələ indiyə kimi tam istehsal gücü ilə qısa bir ara belə işləməmişdir ki, bu da onun təşkilində müəyyən qüsurların olmasından, marketinq sahəsində nöqsanların olmasından xəbər verir. Deməli nəticə kimi vurğulamaq olar ki, ölkəmizdə analoji qrupların yaranma təcrübəsi hələ də epizodik xarakter daşıyır.

Sənaye məhəllələri də həmçinin, onların hələ də tələb olunan vahid orqanizm kimi bir mərkəzə, ürəyə malik olmaması və bütün struktur bölmələrinin mərkəzdən qidalanmasında çoxsaylı problemlərin olması fəlaiyyətlərin təminatına bilavasitə neqativ təsir edir. Bəli eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, sənaye məhəlləsinin bütün iştirakçıları vahid “ürəyə” malik olsalarda müstəqildirlər, qərarlarında azaddırlar. Digər bir tərəfdən də onlar vahid ərazidə yerləşdirilməsində məqsəd geniş, mükəmməl infrastrukturla təmin olmaları, bir-birlərinin mövcud imkanlarından, daxili və xarici əlaqələrindən yararlanma imkanlarına malik olmaları, son məhsulun hazırlanması və reallaşdırılması işində onlara böyük üstünlüklər verir.

Ölkə başçısının Respublikada 2015-2020 illərdə sənayenin inkişafına dair Dövlət Proqramı (26 dekabr 2014 tarixli Sərəncamı)²⁵ ölkənin mövcud zəngin

---

²⁵ “Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı, 26 dekabr 2014 <http://www.president.az>

sənaye xammal imkanlarından daha səmərəli istifadə etməklə milli və əcnəbi investorların yatırımı və dövlətin dəstəyi ilə ölkədə metallurgiya, maşınqayırına və ağır sənayenin, neft-qaz emalı, neft-kimya və kimya sənayələrinin elmtutumlu sənəyə çevrilməsi, yeni müasir istehsalların təşkili və inkişaf etdirilməsini və yeni sənaye zonalarında və sənaye məhəllələrində yeni istehsal müəssisələrinin təşkilini nəzərdə tutur.

Nəticə: qeyd edilən müvafiq proqramları ölkə başçısı imzalamaqla cənab daxili imkanlardan daha səmərəli istifadə edilməsinin zərurət olduğunu diqqətə çatdırmışdır. Regionlarda geniş nomenklaturada xammal bazasının mövcud olmasına baxmayaraq bəzi istehsal müəssisələri daha çox xarici ölkələrdən xammal idxal etməyə üstünlük verirlər. Məsələn STP-nin ağırmaşınqayırma zavodu xammalı və yarımfabrikatları Ukrayna Respublikası, Rusiya Federasiyası və Kazaxstan Respublikasından alır və yerli xammaldan istifadə etmirlər. Bu ya yerli xammalın keyfiyyət parametrlərinin aşağı olmasından və ya qiymtlərinin yüksək olmasından xəbər verir.

Beləliklə, araşdırılan və geniş müqayisə olunan məlumatlara əsaslanaraq milli sənaye məhəllələrinin təşkili və fəaliyyət göstərməsinə əhəmiyyətli dərəcədə mənfi təsir amillərini təyin etmək olar:

- sənaye zonaları və məhəllələrinin təşkili və inkişafına şərait yaradan işlək normativ-hüquqi bazanın təmin edilməməsi;
- maddi-texniki və maliyyə baxımından dövlət dəstəyinin qənaətbəx olmaması;
- sənaye məhəllələrində çalışacaq ixtisaslı, peşəkar və təcrübəli kadrların yetərincə olmaması;
- ölkə iqtisadiyyatının hələ də neft sənayesindən asılılığı dərəcəsinin yüksək olması və digə sahələrin zəif inkişafı;
- ölkədə iqtisadiyyatı üçün perspektivin qeyri-müəyyənliyi;
- “sənaye məhəllələri” anlayışının və onun üstünlüklərinin geniş dairələrdə yetərincə düzgün dərk edilməməsi;

- investisiya yatırımı ilə əlaqədar zəriri olan “bir pəncərə” sisteminin hələ də işlək olmaması;

- sahibkarlıq mədəniyyətinin tam formalaşmaması;

- “sənaye məhəllələri”ndə iştirakçı müəssisələrinin davranış tərzlərinin dəqiq bilməməsi;

- sənaye məhəllələrinin təşkili və inkişafı layihələrinə qoşulmaqla bərabər layihədən çıxış problem olması.

- investorların fikirlərinə görə sənaye məhəllələrinin nisbətən zəif gəlirliliyi;

- sənaye məhəllələrində torpaq sahəsinin ayrılması və tikinti üzrə münasibətlərin, razılaşdırma prosedurlarının mürəkəbliyi;

- sənaye məhəllələrində innovasiya mühitinin yaradılması və qorunub saxlanılmasının yüksək xərc tələb etməsi və s..

Sənaye məhəllələrinin idarəediciləri üçün ən əhəmiyyətli məsələlərdən biri təbii ki, ümumi maliyyə nəticələridir, fəaliyyətin gəlirliliyidir. Sənaye məhəllələrinin maliyyə nəticələrinə əsasən iki amil təsir göstərə bilər:

- iştirakçı müəssisələrin sayının azaldılması, hansı ki, bilavasitə gəlirin azalmasına səbəb olur;

- əmlak vergisi və sahənin icarəyə verilməsinə görə güzəştlərin ləğv edilməsi.

Sənaye məhəllələrinin təşkilində əsas məsələlərdən biri də regionlarda memar - inşaat işlərinin düzgün seçimidir. Bu məsələdə qərarların qəbulu və icrası ilə əlaqədar ərazilərin zonalara bölünməsində müəyyən çətinliklər üzə çıxır.

Qeyd edilən çoxsaylı məsələlərlə yanaşı daha bir problemi də vurğulamağa dəyər. Analoji obyektlərin-texnologiya parklarının, sənaye zonalarının və məhəllələrinin təşkili və inkişafı üzrə xarici ölkələrin təcrübələrinin kifayət qədər dərindən öyrənilməməsi də daha çox neqativ təsirə malik müşkül məsələdir.

Beləliklə, araşdırma nəticəsində ölkədə sənaye məhəllələrinin yardılması ilə əlaqədar çoxsaylı problemlərin olması müəyyən edilmişdir, hansılar ki, yalnız bizim üçün deyil, hətta bu sahədə geniş təcrübəyə malik ölkələrdə belə özünü

bürüzə verir onların həll edilməsi maliyyə resurslarından düzgün istifadə, zaman və faydalı əmək sərfi tələb edir. Problemlərin isə belə çoxsaylı olması bu onların bundan sonralar ciddi tədqiqat obyektinə olacaqlarını təsdiq edir.

3.2. Regionlarda sənaye məhəllələrinin yaradılması və fəaliyyətində yaranan problemlərinin həlli yolları

Regionlarda sənaye məhəllələrinin təşkili ideyasını reallaşdırılmaqla 2 mürəkkəb problemin həllinə nail olmaq mümkündür.

- kiçik və orta sahibkarlığın stimullaşdırılması,
- ölkə iqtisadiyyatının müasir elmi-texniki yeniliklərə, inovasiyaya söykənən inkişaf istiqamətində şaxələndirilməsi.

Sənaye məhəllələrinin təşkili və fəaliyyət göstərməsi üçün onlara ən azı ilk dövrlərdə dövlət və yerli hakimiyyət orqanları, bələdiyyə qurumları tərəfindən maliyyə dəstəyinin verilməsi zərurətdir. İqtisadi rayonlar üçün sənaye məhəllələri yeni iş yerlərinin açılması və müasir texnologiyanın tətbiqi, dövlət üçün isə innovativ inkişafa önəmin verilməsi və rəqabət qabiliyyətli mühitin formalaşması deməkdir. Regionlardan və dövlətlərin seçimindən asılı olaraq sənaye məhəllələrinin təşkili üzrə bu dövr üçün yeni mükəmməl baza prinsipləri təklif edilir:

- sənaye məhəllələrinin özünü təmin etmə potensialının formalaşdırılması imkanlarına malik olmaları;
- dövlət maliyyələşdirmə sistemindən imtina;
- daxili və xarici investorlar üçün münbit və cəlbedici investisiyalaşdırma şəraitinin yaradılması;
- sənaye məhəllələrinin fəaliyyəti və onların nəticələri regionun tələblərinə adekvat olmalıdır.

Təcrübədə bəzən sənaye məhəllələri əsasən icarə müqavilələrinin bağlanması, bu sahədə münasibətlərin qurulması ilə məşğul olurlar. Lakin zaman keçdikcə ölkəmizdə sənaye məhəllələrinin sayı artdıqca onların fəaliyyəti ilə yaxından tanışlıq, fəaliyyət prinsiplərinin dərk edilməsi bu sahə ilə əlaqədar insanların düşüncələrində dəyişməyə, investisiyanı necə cəlb etmək, onu necə istifadə və idarə etmək, kapitalu sənaye investisiya yatırımına necə sövq etmək kimi istiqamətlərdə müəyyən inkişafa nail olunmuşdur. Lakin geniş məlumat, təcrübəyə və mükəmməl biliyə malik olan mütəxəssislərin cavab axtardığı ilk sual gömrük, vergi və icarə münasibətlərində güzəştlərə necə nail olmaq olar?dı.

Sənaye zonaları və sənaye məhəllələri, onların iştirakçı müəssisələrinə verilən imkanlar, təqdim edilən güzəştlər və imtiyazlar qanunvericiliklə təsdiq edilmiş qaydada dövlət tərəfindən təqdim edilməlidir. Bunların hüquqi zəmanətlə təqdim edilməsi ilə iştirakçı müəssisələr yüksək elmi-texniki nəticələrə, elmlər maddi resurslara, istehsal sahələrində, meydançalarına və müvafiq konsaltinq xidmətlərindən yararlanmağa giriş imkanları qazana bilər.

Nəzərə almaq lazımdır ki, sənaye məhəllələri də texnoloji parklar, sənaye parkları kimi yüksək texnologiyalardan yararlanan və innovativ yanaşmalarla gəlir əldə edən müstəqil, sərbəst, uğurlu və səmərəli komersiya müəssisələrinin yerləşdiyi məkandır.

Sənaye məhəllələrinin yaradılması ilk öncə qeyd edək ki, müəyyən dərəcə riskli fəaliyyət növü hesab edilir. İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, yeni texnologiyaların tətbiqi sahəsində bütün layihələrin demək olar ki, 50%-dən artığı uğursuzluğa düşür. Lakin uğurlu layihələr isə yüksək gəlirlilik və səmərəliliklə fərqlənirlər.

Sənaye məhəllələrinin mənfəətli fəaliyyətinin təşkili üçün tikinti-quraşdırma işləri aparılacaq sahələrin seçilməsindən başlayaraq maliyyələşdirmə mərhələsi də dəqiq və sistemli şəkildə təhlil edilməli və planlaşdırma işləri yüksək səviyyədə aparılmalıdır. Təbii ki, yalnız belə olduqda mövcud olan mürəkkəb biznes mühitində ideyalar reallaşdırıla bilər. Bunda əsas məsələlərdən biri özünün güclü inamının, mükəmməl ideyanın olması və yaxşı məsləhətlərin verilməsidir.

Əvvəlki bəndlərdə qeyd edildiyi kimi Azərbaycanda Sənaye məhəllələrinin təşkili və inkişafı ilə əlaqədar çoxsaylı problemlər mövcuddur. Lakin onların düzgün müəyyən edilməsi və vaxtında mükəmməl həll olunması gələcəkdə də ölkəmizdə yeni yaradılacaq sənaye məhəllələrinin davamlı inkişafına şərait yaradacaqdır.

Ümumi problemlərin həll edilməsi yeni yaradılan sənaye məhəllələrində əvvəl yaradılmış sənaye məhəllələrində müşahidə olunan problemlərin yaranmasına imkan verməmək və yaranaların isə zamanında həll etməklə mümkündür və bu da öz növbəsində SM-in yaradılması və fəaliyyəti ilə əlaqədar xərclərin azaldılmasına, iştirakçı müəssisələrin rəqabət qabiliyyətli olmalarına və istehsal olunan məhsulların isə yüksək keyfiyyət malik olmalarına şərait yaradacaqdır.

Sənaye məhəllələrinə nəzərdə tutulan lakin verilməyən dövlət və yerli hakimiyyət orqanları tərəfindən dəstək, SM-nin təşkili və inkişafı proseslərini tənzimləyən və stimullaşdırıcı hüquqi bazanın olmaması və onların (SM) inkişafı üzrə fəaliyyət planı, iştirakçıların və bütövlükdə SM-in fəaliyyətinə nəzarət sisteminin yaradılmaması, resurslardan bir çox hallarda məqsədsiz və qənaətsiz istifadə, kapitalistlərin maraqlarının SM-in fəaliyyətinə cəlb edilməsi sahəsində stimullaşdırıcı tədbirlərin işlənilməməsi və ixrac yönümlü məhsulların istehsalında keyfiyyət göstəricilərinə önəm verilməməsi, daxili və xarici bazarlar araşdırılmadan və marketing tədqiqatları aparılmadan strateji əhəmiyyətə malik qərarların qəbulu onların fəaliyyətinə birbaşa və dolayısı ilə neqativ təsir edir.

Lakin “Made in Azerbaijan” brendinin xarici bazarlarda təşviq edilməsinə, yerli müəssisələrin məhsul ixracı ilə əlaqədar xarici ölkələrdə sertifikat və patent almalarına, ixracla əlaqəli proqram və layihələrə çəkilən məsrəflərin dövlət hesabına ödəniləcək hissənin təyin edilməsi və ödənilmə mexanizminin işlənilməsi və müvafiq tərzdə tənzimlənməsi qaydasının təsdiq edilməsi barədə ölkə Prezidentinin 2016 il 5 oktyabr tarixli Fərmanı²⁶ və ondan irəli gələn vəzifələr

---

²⁶ Xarici ölkələrə ixrac missiyalarının təşkilinə, xarici bazarların araşdırılması və marketing fəaliyyətinə, “Made in Azerbaijan” brendinin xarici bazarlarda təşviqinə, yerli şirkətlərin ixracla bağlı xarici ölkələrdə sertifikat və patent almasına, ixracla əlaqəli tədqiqat-inkişaf proqram və layihələrinə çəkilən xərclərin dövlət büdcəsi hesabına ödənilən

nəzərə alınmaqla sənaye məhəllələrində istehsal olunan hazır məhsulların “Made in Azərbaycan” brendi kimi xarici bazarlara çıxma statusunu ala bilmələri nəticə etibarilə sənaye məhəllələrinin və onların rezidentlərinin, iştirakı müəssisələrinin uğurlu fəaliyyətini təmin edə bilər. Lakin yenə də qeyd etmək istərdik ki, bu sahədə çoxsaylı problemlər mövcuddur.

Onların ardıcıl olaraq həlli üçün sənaye zonaları və məhəllələrinin təşkili və inkişafı üzrə artıq bu sahədə geniş təcrübəyə malik olan əcnəbi ölkələrin təcrübəsindən yararlanaraq standart qaydalardan deyil situasiyadan asılı olaraq, imkanlar nəzərə alınmaqla hadisələrə adekvat reaksiyanın verilməsi və ən əsası isə bu sahədə müəyyən dərəcədə qazanılmış təcrübəyə söykənərək özünün yeni mütəşəkkil modelini formalaşdırmağa ehtyac vardır. Hazırlanacaq modelinin qurulmasında dövlət, təhsil, elm, cəmiyyət və investor kimi mühüm amillərin nəzərə alınması zəruridir.

Yeni yaradılan modelin mükəmməl olması, elmi əsaslandırılmış formada tətbiqi sənaye məhəllələri və onların iştirakçı müəssisələri üçün geniş əhatəyə malik imkanlar yarada bilər. Bu imkanlar nədən ibarətdir? Əlbəttə ki:

- regionların, sənaye məhəllələrinin yerləşdiyi ərazilərin mövcud resurslarından, qənaətcil və səmərəli istifadə;

- sənaye məhəllələrində “Made in Azərbaycan” brendinin yaradılması və ixrac edilməsi;

- artıq daxili bazarda özünü təsdiq etmiş elm tutumlu məhsulların xarici bazarlarda rəqabət üstünlüyü qazanma;

- sənaye məhəllələrində fəaliyyət göstərən müəssisələrin, yerli sahibkarların xammal yönümlü beynəlxalq iqtisadi fəaliyyətlərini hazır məhsul ixracı istiqamətinə dəyişməsi;

- sənaye məhəllələrinin keyfiyyətə yeni inkişaf səviyyəsinə qalxması və s.

Sadalanan çoxsaylı problemlərin müxtəlif xarakterli olmalarına baxmayaraq Respublikada yaradılan sənaye məhəllələri müəyyən dərəcədə oxşar əlamətlərə, xüsusiyyətlərə və hətta belə problemlərə malikdirlər. Məsələn, demək

olar ki, hər bir sənaye məhəlləsi geniş yayrarlı əraziyə, mükəmməl ofis və inzibati binalara, vahid rabitə və elektrik enerji şəbəkəsinə və təminat mənbələrinə, nəqliyyat sistemi və mühafizə xidmətinə malik olurlar. Qeyd edilən xidmətlər yaradılan sənaye məhəllələrində eyni qaydada fəaliyyətdədirlər.

Sənaye məhəllələrinin yaradılmasında nəzərə alınan vacib məsələlərdən biri də müəssisələrdə elmi tədqiqatlara da şəraitin yaradılmasıdır.

Respublikamızda yaradılan sənaye məhəllələri əsasən bölgələrdə, məsələn Neftçalada, Masallıda, Sabirabadda yerləşdirilmişdir.

Xarici ölkələrdə sənaye məhəllələrinin fəaliyyətini təşkil etməklə investorların cəlb edilməsi ilə yeni texnoloji proseslər işlənir, marketing sahəsində xidmətlər təqdim edilir, konsaltinq xidmətləri göstərilir və yeni texnoloji proseslərin hazırlanması və tətbiqi üçün şərait yaradılır.

Azərbaycanın sənaye məhəllələri özünəməxsus xüsusiyyətləri vardır. Ölkədə sənaye məhəllələri dövlət və rezidentlərin vəsaiti hesabına inşa edilmişlər və özəl investorların iştirakı da təmin edilmişdir.

Sənaye məhəllələrində emal müəssisələri yerləşdirilmiş və onların əsas vəzifələri rəqabət qabliyyətli məhsulların hazırlanması və daxili və xarici bazarlara çıxarılmasından ibarətdir.

Sadalanan xüsusiyyətlər sənaye məhəllələrinə və sənaye zonalarına xasdır. Sənaye məhəllələrində fəaliyyət göstərən müəssisələr bir qayda olaraq demək olar ki, bir - birilə fəaliyyət baxımından qarşılıqlı əlaqədədirlər. Daha doğrusu bəzi müəssisələrin aralıq və hazır məhsulları SM-nin digər müəssisələri üçün xammal və ya yarımfabrikat kimi istifadə olunur.

İqtisadi inkişaf prosesinin davamlılığı və gələcəkdə ölkə iqtisadiyyatının müxtəlif sahələrində mövcud potensialdan bəhrələnmək cəmiyyət üzvlərinin sosial – iqtisadi vəziyyətinin yaxşılaşdırılması və dövlət idarəciliyində də mükəmməlliyə nail olmaq üçün Prezident İ.H.Əliyevin (29 noyabr 2011) “Azərbaycan - 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasının hazırlanması ilə bağlı imzaladığı tarixi

sənəd bu sahədə işlərin daha sürətlənməsinə və görülən işlərin səmərəliliyi səviyyəsinin ayüksəldilməsinə zəmin yaratdı.²⁷

Hər bir yeni elmi təcrübi əsaslara söykənərək hazırlanaraq öz təsdiqini tapan dövlət sənədləri ölkədə sahibkarlığın inkişafına sənayeləşmə prosesinin sürətlənməsinə və dərinləşməsinə, əhalinin, cəmiyyət üzvlərinin hər birinin sosial-iqtisadi vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına və dövlətin müdafiə qabiliyyətinin artırılmasına xidmət edir.

Sənayeləşmə prosesinin periferiyalarda, bölgələrdə aparılmasının əsas formalarından biri məhz sənaye məhəllələrinin yaradılmasıdır. Bunun üçün isə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İ.H.Əliyev (8 oktyabr 2014) 288 sayılı “Sənaye məhəllələrinin yaradılması və fəaliyyətinin təşkili haqqında” fərmanı imzalamış və ondan irəli gələn bütün iqtisadi - təşkilati məsələlərin həlli “Azərbaycan İnvestisiya Şirkəti” açıq səhmdar cəmiyyətinə həvalə edilmişdir.

Fərmana uyğun olaraq sənaye məhəllələri istehsal - təsərrüfat fəaliyyətinin reallaşdırılması üçün müvafiq infrastruktura malik olan, KOS-ar tərəfindən məhsul istehsalı və xidmətlərin göstərilməsi üçün təşkil olunan ərazidir.²⁸

Belə bir şəraitin yaradılmasında əsas məqsəd təbii ki, tədricən bütün kənd və qəsəbə sakinlərinin ictimai istehsala cəlb edilməsi, mövcud resursların, yerli xammalın səmərəli istifadəsinin təmin edilməsi, əmək qabiliyyətli yerli sakinlərin kadr kimi hazırlanması və təkrar hazırlanması, müxtəlif ixtisaslı, təcrübəyə malik potensial işçilər üçün iş yerlərinin yaradılması və yerlərdə sənaye imkanlarından , məhsuldar istifadə edilməsi yerli əhalinin məşğulluq səviyyəsinin və sosial-rifah halının yaxşılaşdırılması kimi mühüm əhəmiyyətli nəticələrin əldə edilməsi.

Təbii ki, bölgələrdə yeni-yeni sənaye məhəllələrinin (SM) yaradılması regionlarda geniş xidmət sahələrinin və ümumilikdə istehsal infrastrukturunun formalaşdırılmasına şərait yaratmış olacaqdır.

---

²⁷ “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyası – gələcək uğurların möhtəşəm təməli. <http://www.xalqgazeti.com/az/news/social/28810>

²⁸ Azərbaycan Prezidenti sənaye məhəllələrinin yaradılması və fəaliyyətinin təşkili haqqında Fərman imzalayib-801215. <http://azertag.az/xeber/>

Müəyyən edilmiş qaydaya əsasən sənaye məhəllələri dövlət və bələdiyyəyə məxsus olan torpaq sahələrində yerləşdirilir. Daha doğrusu sənaye məhəllələri üçün dövlət və yerli bələdiyyə orqanları torpaq sahələri ayırırlar. Bələdiyyə torpaq sahələri sənaye məhəllələrinə icarə əsasında verilir.

NƏTİCƏ

Azərbaycanın təbii resurslarla zəngin olması, mövcud resurslardan bacarıqla istifadə edə biləcək təcrübəli və elmi kadrlara tələbatı, yeni sənaye zonalarının və məhəllələrinin yaradılmasını zərurətə çevirir.

Belə istehsal və xidmət müəssisələrinin birliyini özündə təcəssüm etdirən sənaye məhəllələrinin yaradılması ilə regionların təbii və insan resurslarından səmərəli istifadə etməklə sosial-iqtisadi vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına və qeyri-neft sektorunu inkişafna nail olmaqla ölkənin bütün sosial-iqtisadi və təsərrüfat sahələrində dönüşə nail olmaq mühüm məsələlərdən biridir.

Bu istiqamətdə artıq müəyyən əhəmiyyətli addımlar atılmışdır. Belə ki, Neftçala, Masallı, Hacıqabul və Səbirabad Sənaye Məhəllələrinin yaradılması haqqında ölkə başçısı tərəfindən müvafiq fərman və sərəncamlar verilmişdir.

Belə zonaların, texnoloji parkların, sənaye məhəllələrinin yaradılmasında əsas məqsədləri aşağıdakı kimi xarakterizə etmək olar:

- konkret müəyyən edilmiş sahələrdə ETİ-nin aparılması, əldə edilmiş nailiyyətlərin texnologiyalara çevrilməsi;

- ikinci məqsəd kimi hazırlanmış texnologiyaların kommersiyalaşdırılması, və baxımdan da dövlət və müəssisələr tərəfindən ETİ-yə ayrılan vəsaitlərin, çəkilən xərclərin effekinin yüksəldilməsi;

- müasir texnologiyaların tətbiqinə əsaslanan istehslatların işə salınması;

- dövlət və sahibkarlar tərəfindən elmtutumlu sahələrdə fəaliyyət göstərən müəssisələrə dəstəyin verilməsi;

- islahatlar aparan müəssisələrə, sahibkarlara dəstəyin verilməsi;

- ölkə iqtisadiyyatının dünya iqtisadi sistemində inteqrasiyasını motivləşdirmək;

- iqtisadiyyatın, o cümlədən sənayenin bütün sahələrində tələb olunan yüksək ixtisalı, təcrübəli, elmi kadrların hazırlanması və təkrar hazırlanması;

- ölkə sənayesinin strukturunda dəyişikliklərin edilməsi və müasir dövrün tələblərinə uyğunlaşdırılması;

- iqtisadi rayonların qeyri-bərabər inkişafının aradan qaldırılması və bu sahədə müvafiq təbirlərin hazırlanması və tətbiqi;
- respublikada məşğulluq məsələlərinin həllində iş yerlərinin təklifi ilə çıxış etməklə yaxından iştirak etmək;
- yeni yaradılan sənaye zonaları və ölkə iqtisadiyyatı arasında geniş və əhatəli qarşılıqlı əlaqələrin yaradılması;
- istehsallara yüksək texnologiyaların tətbiqi və bu istiqamətdə nailiyyətlərə nail olmaq üçün elmi – texniki yeniliklərin ələd edilməsi və çevik tətbiqi;
- innovativ yeniliklərin, məhsulların tətbiqi və mənimsənilməsindən əldə edilən səmərənin qiymətləndirilməsi və bu istiqamətdə işlərin daha da genişmiqyaslı aparılmasının təşkili.

Araşdırma nəticəsində məlum olur ki, hüquqi bazanın kifayət qədər formalaşmasına baxmayaraq hələ də yeni yaradılan sənaye məhəllələrinin iştirakçıları əsasən təsisçilər tərəfindən verilən komanda çərçivəsində fəaliyyət göstərirlər. Əslində isə iştirakçı müəssisələr sərbəst şəkildə profillərinə uyğun olaraq özlərinin müəyyən etdiyi çeşiddə, keyfiyyətdə və həcmdə, və istədikləri alıcı qrupu üçün məhsullar istehsal edə bilirlər. Təcrübə göstərir ki, məssisələrin azad şəkildə fəaliyyətinin təşkili uöurun bünövrəsi kimi çıxış edir.

Müəyyən dövrdən sonra regionda artıq müəyyən iqtisadi gücə çevriləcək sənaye məhəllələri müxtəlif layihələrdə: yeni istehsalların yaradılmasında, ətraf rayon və kəndlərdə infrastrukturun formalaşdırılmasında, müxtəlif sosial-iqtisadi xarakterli müşkül məsələlərin həlli proqramlarına qoşulması nəzərdə tutulur. Bu kimi proqrammlara qoşulmaqla SM aşağıda qeyd edilən məsələlərin həllində yardımçı ola bilər:

- regionda yerləşən müəssisədə istehsal müəssisələrinin fəaliyyətinin aktivləşdirilməsi, avadanlıq parkının yenilənməsi, təkmilləşdirilməsi, fondla silahlandırılması və sahibkarlıq subyektinin rəqabətqabiliyyətlilik səviyyəsinin yüksəldilməsi;
- müəssisənin və ya iqtisadi rayonun elmi – texniki potensialını möhkəmləndirmək;

- rayonun, şəhərin, ərazinin sosial – iqtisadi infrastrukturunun formalaşdırılması və dövrü olaraq bərpası hesabına qorunub saxlanması;
- tədricən formalaşan azad vəsait hesabına investor qismində çıxış etmək;
- yeni - yeni istehsal və xidmət müəssisələrinin yaradılması hesabına iş yerlərinin sayının artırılması ilə regionda işlə təmin olunma səviyyəsinin yüksəldilməsi;
- şəhər, qəsəbə və kəndlərdə ekoloji durumun yaxşılaşdırılması;
- KOS - ın, o cümlədən özəlliklə də innovasiya biznesinin inkişafına önəm verilməsi;
- qeyd edilən ərazilərdə idxal əvəzləyici və ixrac yönümlü məhsulların istehsalını stimullaşdırmaq;
- keyfiyyətli məhsulların istehsalı hesabına ölkə daxilində yerli məhsullara tələbatın formalaşdırılması;
- bölgələrdə əhalinin işlə təmin edilməsi hesabına onların maddi-rifah hallarının yaxşılaşdırılması və s.

Beləliklə, araşdırılan və geniş müqayisə olunan məlumatlara əsaslanaraq milli sənaye məhəllələrinin təşkili və fəaliyyət göstərməsinə əhəmiyyətli dərəcədə mənfi təsir amillərini təyin etmək olar:

- sənaye zonaları və məhəllələrinin təşkili və inkişafına şərait yaradan işlək normativ-hüquqi bazanın təmin edilməməsi;
- maddi-texniki və maliyyə baxımından dövlət dəstəyinin qənaətbəx olmaması;
- sənaye məhəllələrində çalışacaq ixtisaslı, peşəkar və təcrübəli kadrların yetərincə olmaması;
- ölkə iqtisadiyyatının hələ də neft sənayesindən asılılığı dərəcəsinin yüksək olması və digə sahələrin zəif inkişafı;
- ölkədə iqtisadiyyatı üçün perspektivin qeyri-müəyyənliyi;
- “sənaye məhəllələri” anlayışının və onun üstünlüklərinin geniş dairələrdə yetərincə düzgün dərk edilməməsi;

- investisiya yatırımı ilə əlaqədar zəriri olan “bir pəncərə” sisteminin hələ də işlək olmaması;

- sahibkarlıq mədəniyyətinin tam formalaşmaması;

- “sənaye məhəllələri”ndə iştirakçı müəssisələrinin davranış tərzlərinin dəqiq bilməməsi;

- sənaye məhəllələrinin təşkili və inkişafı layihələrinə qoşulmaqla bərabər layihədən çıxış problem olması.

- investorların fikirlərinə görə sənaye məhəllələrinin nisbətən zəif gəlirliliyi;

- sənaye məhəllələrində torpaq sahəsinin ayrılması və tikinti üzrə münasibətlərin, razılaşdırma prosedurlarının mürəkbəliyi;

- sənaye məhəllələrində innovasiya mühitinin yaradılması və qorunub saxlanılmasının yüksək xərc tələb etməsi və s..

Regionlardan və dövlətlərin seçimindən asılı olaraq sənaye məhəllələrinin təşkili üzrə bu dövr üçün yeni mükəmməl baza prinsipləri təklif edilir:

- sənaye məhəllələrinin özünü təmin etmə potensialının formalaşdırılması imkanlarına malik olmaları;

- dövlət maliyyələşdirmə sistemindən imtina;

- daxili və xarici investorlar üçün münbit və cəlbedici investisiyalaşdırma şəraitin yaradılması;

- sənaye məhəllələrinin fəaliyyəti və onların nəticələri regionun tələblərinə adekvat olmalıdır.

Sənaye məhəllələrinin inkişafına dövlət dəstəyinin zəruriliyinə əsaslanaraq tədqiqat nəticəsində dəstək mexanizminin vəzifələri müəyyən edilmişdir. Təklif edilən dövlət dəstək mexanizminə müvafiq olaraq sənaye məhəllələrinin fəaliyyətinin strateji planlaşdırılması, stimullandırılması və nəzarətlə əlaqədar bəzi nəticələrə gəlinmişdir ki, məhz onlara söykənərək hesab edirik ki, bir neçə tövsiyyə xarakterli təkliflərin verilməsini düzgün olardı:

- elm və təhsil, yenilik və innovasiya tandemində sənaye məhəllələrinin yeri və rolunun hüquqi nəqteyi nəzərdən konkretləşdirilməsi;

- sənaye məhəllələrinin fəaliyyətini tənzimləyən normativ – hüquqi bazanın işlək hala gətirilməsi;
- maliyyə - iqtisadi yönlü dəstək tədbirləri.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYATLAR

1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Sənaye məhəllələrinin yaradılması və fəaliyyətinin təşkili haqqında" 2014-cü il 8 oktyabr tarixli 288 nömrəli Fərmanı
2. Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 27 fevral 2014-cü il tarixli Fərmanı, <http://senaye.gov.az>
3. Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli Fərmanı, <http://azertag.az>
4. "Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış" İnkişaf Konsepsiyası, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-ci il 29 dekabr tarixli Fərmanı, http://www.president.az/files/future_az.pdf.
5. "Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı"nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı, 26 dekabr 2014 <http://www.president.az>
6. "Azərbaycan İnvestisiya Şirkəti" ASC-nin icraçı direktoru Rövşən Nəcəf Sənaye məhəllələrində görülən işlərin vəziyyəti açıqlandı. 24 Yanvar 2018 <http://www.marja.az>
7. Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin rəsmi saytı, <https://www.stat.gov.az/>
8. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Regionların sosial-iqtisadi inkişafı dövlət proqramının 2-ci ilinə həsr olunmuş konfransda çıxışı, Bakı, 18 fevral 2006
9. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Naxçıvan Muxtar Respublikasındakı çıxışı. 17 mart 2007-ci il
10. Azərbaycanda regional inkişafın idarə olunması problemləri. 08.00.05. iqtisad elmləri doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün dissertasiya işi. Bakı- 2010

11. Ə.Bayramov, “Texnoparkların yaradılması Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafında yeni mərhələnin başlanğıcıdır”. Xalq qəzeti, <http://www.xalqqazeti.com/az/news/social/47560>
12. “Metak” MMC http://www.e-senaye.az/index.php?action=company_detail&company_id=299
13. Neftçala Sənaye Məhəlləsi http://senaye.gov.az/az/senaye_zonalari/mehelleler/site_neftchalaa/
14. Hacıqabul Sənaye Məhəlləsinə 43 milyon manat investisiya qoyulacaq. <https://azertag.az/xeber/>
15. Sənaye məhəllələrinin yaradılması və fəaliyyətinin təşkili haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, Bakı şəhəri, 8 oktyabr 2014 il. <http://www.president.az/articles/13058>
16. Sənaye məhəllələri, <http://economy.gov.az/article/senaye-mehellesi/22757>
17. Sənaye məhəllələri haqqında. Azərbaycanın sənaye portalı. 2014, <http://senaye.gov.az>
18. Xarici ölkələrə ixrac missiyalarının təşkilinə, xarici bazarların araşdırılması və marketinq fəaliyyətinə, “Made in Azerbaijan” brendinin xarici bazarlarda təşviqinə, yerli şirkətlərin ixracla bağlı xarici ölkələrdə sertifikat və patent almasına, ixracla əlaqəli tədqiqat-inkişaf proqram və layihələrinə çəkilən xərclərin dövlət büdcəsi hesabına ödənilən hissəsinin müəyyənləşdirilməsi və ödənilmə mexanizminin tənzimlənməsi Qaydası, 2016-cı il 5 oktyabr. <http://www.president.az/articles/21297>.
19. “Xüsusi iqtisadi zonalar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 14 aprel 2009-cu il
20. Бильдина Ольга Васильевна, автореферат диссертации на соискание ученой степени к.э.н. по теме: Государственная поддержка технопарков как организационной формы развития инновационной сферы национальной экономики. Москва – 2007 (<https://refdb.ru/look/2045834-pall.html>)

21. Бозо Н.В. Территориальное планирование: учеб. пособие. Ч.1: стратегическое планирование. Новосибирск: Изд-во НГТУ, 2013

22. Корепин Дмитрий. Как провести расчет EVA, используя бухгалтерские данные, <https://fd.ru/articles/37526-red-kak-provesti-raschet-eva-ispolzuya-buhgalterskie-dannye>

23. <http://senaye.gov.az>

РЕЗЮМЕ

В магистерской работе изучены и научно исследованы вопросы создание и развитие промышленных зон – технологических парков и промышленных кварталов в промышленно развитых странах мира, а также и в Азербайджане. Изучены и анализированы концепции технологических парков и промышленных кварталов и опыты создание научно-высокотехнологичных промышленных зон в Китае, США, Японии и Финляндии.

Изучены и анализированы эффективность созданных научно-высокотехнологичных промышленных парков и кварталов в Азербайджане.

Проведены сравнительные анализы созданных Азербайджанских и зарубежных промышленных парков и кварталов.

Уточнены индивидуальные отличительные признаки промышленных кварталов, рассмотрены методики обоснование оценки эффективности создание промышленных зон.

В работе также исследованы уровень возможности и существующий уровень государственной поддержки промышленным кварталам и в Азербайджане и в зарубежных странах.

Рассмотрены вопросы препятствующие факторы и проблемы создание и развитие промышленных зон, в том числе и промышленных кварталов в Азербайджане и даны предложение носящие рекомендательный характер по решению выявленных проблем.

SUMMARY

Master's work has explored and scientifically explored the creation and development of industrial zones - technological parks and industrial blocks in the industrialized countries of the world, as well as in Azerbaijan. The concepts of technology parks and industrial quarters and experiments on the creation of scientific and high-tech industrial zones in China, USA, Japan and Finland were studied and analyzed.

The efficiency of the established scientific and high-tech industrial parks and neighborhoods in Azerbaijan has been studied and analyzed.

Comparative analyzes of the created Azerbaijani and foreign industrial parks and quarters have been carried out.

The individual distinctive features of industrial quarters have been specified, the methods of justifying the assessment of the effectiveness of the creation of industrial zones have been examined.

The level of possibility and the current level of state support to industrial districts both in Azerbaijan and in foreign countries were also investigated.

The issues of obstacles and problems, creation and development of industrial zones, including industrial quarters in Azerbaijan, are discussed, and proposals are offered that are recommendatory in addressing identified problems.

REFERAT

Tədqiqatın aktuallığı. İnteqrasiyanın dərinləşməsi və qloballaşma şəraitində ölkələrin, iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrinin rəqabətqabiliyyətiyyətinin səviyyəsi innovasiya fəallığının səviyyəsindən asılıdır. Qabaqcıl təcrübələrə görə hər hansı bir fəaliyyətə maliyyə yatırımını etməzdən əvvəl investorlar xalq təsərrüfatının ayrı-ayrı sahələrinin, müəssisələrinin maliyyə, sosial - iqtisadi halından, mövcud reytingindən əlavə bu və ya digər regionlarda, ölkələrdə yenilikçi, innovasiyaya üstünlük verən və artıq inkişaf edən müəssisələr haqqında geniş və dərin məlumatla toplanılmalı, təhlil etməli və müvafiq nəticələrə gəlinməli və onun əsasında investisiyanın məqədyönlüyü haqqında qərar verməlidirlər.

Sənayecə inkişaf etmiş ölkələrdə müəssisələr innovasiyaya üstünlük verməklə fəaliyyətlərinin əsasında qururlar. Belə ölkələrdə kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin payı daha üstün çəki təşkil edirlər.

Məlumdur ki, innovasiyaların, yeniliklərin əsas hissəsi müvafiq təyinatlı institusional müəssisələrdə, daha doğrusu texnoloji parklarda, sənaye zonalarında və məhəllələrində yaranır ki, bu da adekvat olaraq ölkə iqtisadiyyatında texnoloji parkların, sənaye zonalarının, sənaye məhəllələrinin və bu kimi digər təsərrüfatların rolunu daha da artırır.

Bu mühüm işə həmin müəssisələrin innovasiya proseslərini canlandırmağı, yeniliklərin edilməsini, layihələrin, yeni məhsulların, texnoloji proseslərinin işlənilməsi, tətbiq edilməsi və mənimsənilməsi üçün münbit şəraitin yaradılması, rəqabətqabiliyyətin yüksəldilməsi imkanlarının yaradılması ilə əlaqəlidir. Məlumdur ki, bu sahədə yalnız tədqiqatların aparılması deyul, konkret olaraq respublikanın mərkəzi və regionlarında artıq tenoloji parklar və sənaye məhəllələri işə salınmış və fəaliyyət göstərməkdədirlər. Deməli bu sahədə müəyyən təcrübəyə maliklik.

Bəs sənaye zonalarının yaradılmasında məqsəd nədən ibarətdir? Təbii ki, əsas məqsəd respublikamızda iqtisadiyyatın neft sektorunun rolunu azaltmadan digər maddi və qeyri-maddi sitehsal sahələrinin əhəmiyyətini, rolunu artırmaqdan və bunun üçün işə müasir tələblərə cavab verən elm tutumlu, müasir texnologiyalı

istehsal sahələrinin yaradılması, dünya standartlarına uyğun məhsulların istehsalını təşkil etmək və ölkənin iqtisadi rayonlarında, bölgələrdə əsasən yerli əhalini iş yerləri ilə təmin etməklə onların maddi-rifah halının yaxşılaşdırılması və ölkənin müdafiə qabiliyyətinin yüksəldilməsidir. Bu işə öz növbəsində baza müəssisələrinin iqtisadi vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına, yeni kiçik və orta ölçülü müəssisələrin yaradılmasına və fəaliyyətdə olan mövcud müəssisələrin istehsal-təsərrüfat fəaliyyətinin aktivləşdirilməsinə zəmin yaradır.

Yaradılan sənaye zonalarının hər biri əsasən üç mühüm məqsədin əldə edilməsinə uyğun fəaliyyətlərini təşkil edirlər. Bu məqsədlərə ölkənin, sənaye zonasının malik olduğu resurslardan istifadə etmək, müasir, elmtutumlu texnologiyaların tətbiqi hesabına istehsal-təsərrüfat fəaliyyətini aktivləşdirmək, regionların mövcud potensialından bəhrələnmək, uyğun olaraq ölkənin regionlarında əhalinin məşğulluq səviyyəsinin yüksəldilməsi və sosial-iqtisadi vəziyyətinin yaxşılaşdırılması aid edilir.

Texnoloji parkların və sənaye məhəllələrinin yaradılması istiqamətində növbəti real addım ölkədə iqtisadi tarazlığa, innovasiya sahəsində yeniliklərə, yenilikçi müəssisələrin təşkilinə dövlətin də maraqlarının artırılması hesab edilir. Bunun üçün isə müvafiq rıçaqların olması zəruridir. Lakin bizdə həlqiyyədə sənaye zonalarının (məhəllələrinin) yaradılması və fəaliyyət mexanizmləri düzgün qurulmamış və fəaliyyətin nəticələrinin qiymətləndirilməsi metodları və onların tətbiqi mükəmməl deyildir. Bu baxımdan da sənaye məhəllələrinin təşkili mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi kimi məsələlər dissertasiya işi üzrə seçilmiş mövzusunun aktuallığını və onun istiqamətini müəyyən etmişdir.

Problemin işlənmə dərəcəsi. Dünya iqtisadiyyatının inkişafının müasir mərhələsində, rəqabətin gücləndiyi bir dövrdə hər bir ölkədə sənaye zonalarının (məhəllələrinin) yaradılması və inkişafı məsələləri iqtisadi siyasətin əsasını təşkil etdir və innovasiyanın işlənilməsi, tətbiqi və mənimsənilməsi mexanizmlərinin araşdırılması və gəlinən nəticələr əsas tutularaq bu məsələlərə yeni yanaşmaların hazırlanmasının labüdlüyü bu kimi problemləri yerli və əcnəbi iqtisadçı - alimlərin

elmi – tədqiqat işlərinin, gənc tədqiqatçıların, o cümlədən magistrantların tədqiqat obyektinə çevirmişdir.

Beləliklə sənaye məhəllələrinin təşkili mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi kimi mühüm məsələlər yerli və əcnəbi iqtisadçı - alimlərdən Ə.X.Nuriyev, Q.S.Süleymanov, R.P.Sultanova, G.Z.Yüzbaşeva, F.H. Qasımov, Ə.V.Hacıyev, S.M.Məmmədov, A.Anderson, B.Zabelin, N.Orlova, V.Yatnova, O.Priqojin, R.Çeçenova, St.Bir, D.Voloşin, D.Hey, T.Kvaşim, B.Sedova, Ş.Taçuno, Y.Ştant, A.Verenikina, P.Draker, N.Lipatnikov, B. Milner və bu kimi digər alimlərin elmi əsərlərində hər tərəfli tədqiq edilmişdir.

Aparılan genişmiqyaslı tədqiqatlara baxmayaraq iqtisadiyyatdakı tendensiyalar ayrı-ayrı fərqli problemlərin yaranması ilə meşayət olur. Yerli tədqiqatçılar əsas diqqəti innovativ texnoparkların, sənaye mərkəzlərinin və az sayda sənaye məhəllələrinin əhəmiyyəti və onları təşkil etməklə məqsəd nədən ibarətdir və nə kimi gözləntilərimiz vardır kimi sualları cavablandırmağa çalışmışlar. Lakin ölkəmizdə belə park, mərkəz və məhəllələrin “pioner” mərhələsində olması, onların sosial və iqtisadi əhəmiyyəti, təşkil və idarə edilməsi baxımından təhlil edilməməsi bu sahəyə diqqətin artırılmasını və müvafiq araşdırmaların aparılmasını labüd edir. Məhz bu kimi məsələlərin olması dissertasiya işinin mövzusunun müəyyən edilməsində əhəmiyyətli rol oynamışdır.

Tədqiqat obyektı. Artıq bir neçə ildir ki, respublikanın ayrı - ayrı regionlarında təşkil edilən texnoloji, sənaye parkları, sənaye məhəllələrinin yaradılması və inkişaf məsələləri tədqiqatın obyektini təşkil edir.

Sənaye məhəllələrinin təşkili və inkişafına hım nəzəri və həmçinin metodiki yanaşmalar **tədqiqatın predmtini** təşkil edir.

Regionların sosial-iqtisadi tərəqqisində olduqca əhəmiyyətli rola malik sənayenin təşkilinin mütərəqqi formalarından bir olan sənaye məhəllələrinin yaradılması və inkişaf problemlərinin araşdırılması və dəyərləndirilməsi **tədqiqatın məqsədini** təşkil edir.

Tədqiqatın məqsədlərinə nail olmaq üçün isə bir sıra vəzifələr müəyyən edilmişdir:

- sənaye zonaları və məhəllələrinin sosial-iqtisadi əhəmiyyətinin araşdırılması;
- sənaye məhəllələrinin yaranması və inkişafına təsir amillərinin müəyyən edilməsi;
- artıq fəaliyyət göstərən və yaradılmaqda olan sənaye məhəllələrinin regionların sosial-iqtisadi inkişafında yeri və rolunun müəyyən edilməsi;
- sənaye məhəllələrinin təşkili və inkişafı üzrə yerli və xarici ölkələrin təcrübəsinin təhlili;
- sənaye məhəllələrinin inkişafını ləngidən amillərinin araşdırılması;
- Azərbaycanda sənaye məhəllələrinin təşkili və inkişafında yaranan problemlərin müəyyən edilməsi.

Tədqiqatın nəzəri-metadoloji bazasını tədqiqatın obyektinin təşkili, inkişafı və onun fəaliyyətinə mane olan amillərin öyrənilməsi və araşdırılmasına öz elmi işlərində, dərslik və dərs vəsaitlərində, monoqrafiyalarında, elmi məqalələrində geniş yer vermiş iqtisadçı ekspert və alimlərin gənc tədqiqatçıların əsərləri təşkil etmişdir.

Tədqiqat işində məntiq, müqayisəli təhlil, fəaliyyətin səmərəliliyinin, həmçinin inkişafının qiymətləndirilməsinin metodlarından istifadəyə üstünlük verilmişdir.

Tədqiqatın informasiya bazası. Azərbaycan Respublikası DSK – nın rəsmi saytı, müxtəlif internet resursları, həmçinin yerli və əcnəbi mütəxəssislərin nəşr edilmiş elmi əsərləri elmi araşdırmanın informasiya bazasını təşkil etmişdir.

Elmi yenilik.

1. “Sənaye məhəlləsi” anlayışı, onun innovasiya nöqtəyi nəzərdən mahiyyəti dəqiqləşdirilmiş.
2. Sənaye məhəllələrinin yaradılmasına mane olan amillər kompleks araşdırılmışdır.
3. Regionlarda sənaye məhəllələrinin fəaliyyətinin əsas istiqamətləri dəqiqləşdirilmiş və qarşılıqlı əlaqələri araşdırılmışdır.

4. Sənaye məhəllələrinin bir və ya bir neçə istiqamət üzrə ixtisaslaşmasının özəllik dıyıqləşdirilmişdir.

5. Sənaye məhəllələrinin yaradılması və inkişafının regionların sosial-iqtisadi inkişafında yeri və rolu dəqqiləşdirilmişdir.

Tədqiqat işinin praktiki əhəmiyyəti. Dissertasiya işinin əsas müddəələrindən və irəli sürülən tövsiyyə xarakterli təkliflərdən:

- sənaye məhəllələrinin yaradılması və inkişaf etdirilməsi istiqamətinin təyin edilməsində istifadə edilə bilər;

- sənaye məhəllələrinin təşkili və inkişafı üzrə konsepsiyas, fəaliyyət proqramı və işlənən layihələrinin elmi əsaslandırılmasında sənaye məhəllələri və onun iştirakçıları yaralana bilər;

- ali təhsil müəssisələrində sahə iqtisadiyyatı və innovasiya xarakterli fənnlərin tədrisində istifadə oluna bilər;

- dissertasiya işindən bu mövzuda tədqiqat işlərinin aparılmasında istifadə oluna bilər.

Dissertasiyanın strukturu. Dissertasiya işi müvafiq tərtibat üsuluna uyğun olaraq girişdən, 8 paraqrafliq üç fəsildən, nəticədən və tədqiqatın obyektinin araşdırılmasında istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarət olmaqla, cəmi 87 səhifə təşkil edir.

Elmi rəhbər:

dos.S.M.Məmmədov

Magistrant:

F.A.Vəliyev